

Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku (III. dio)

Djelovanje u Splitu i nekim malim postajama

Valentin Miklobušec*

Sažetak

Cijelo jedno stoljeće nakon ponovne uspostave Družbe Isusove (1814) taj je red bio teško progonjen, sad u jednoj, sad u drugoj državi, a baš je to bilo stoljeće njegova procvata. Iako je uzmorski pojas hrvatskoga etničkog prostora bio tada djelomično izravno pod Bečkom vladom (Austrijska Dalmacija), a djelomično neizravno preko Hrvatske, cijeli je taj prostor, pa čak i nekadašnja Dubrovačka Republika, pripadao Venetskoj provinciji Družbe Isusove kao Ilirsko–dalmatinska misija, ustanovljena (oživljena) radi rada u hrvatskome puku koji je bio svakako većinski svuda na selu, a nerijetko i po gradovima, ali bez političkog utjecaja. Središte Misije bilo je najprije u Dubrovniku, a od 1. siječnja 1879. u Splitu. Isusovci Venetske provincije koji su na našoj strani Jadrana djelovali kao pučki misionari odlično su naučili hrvatski i zavoljeli naš narod. Uskoro su u Družbu ulazili i hrvatski mladići, odnosno svećenici s tog prostora, pa se njihovo misionarsko djelovanje pojačavalo i širilo diljem cijeloga hrvatskog etničkog prostora.

Neke je isusovce na hrvatsku stranu Jadrana doveo i progon (1866) u Venetu i Lombardiji. Biskupi su ih primili i povjerali im razne službe. Na Stravči i u Opuzenu bili su župnici, a u Velom Lošinju su dobili jedan mali prazni samostan s crkvicom i pastoralno djelovali kao župnikovi pomoćnici.

Sasvim drugačije bilo je s Kraljevicom. U taj primorski gradić talijanski su isusovci došli 1893. i ostali do 1910. Tu su imali kolegij ili kuću formacije mladih redovnika (novaka, retoričara i filozofa) koji su, zbog nesigurnih prilika u domovini, morali studirati izvan nje. Najprije u Tirolu, potom u Francuskoj, španjolskoj i konačno u Kraljevici. Gostoprimstvo su uzvratili lijepim odnosom prema domaćim ljudima, te su jedni drugima ostali u dragoj uspomeni.

1. Djelovanje u Splitu

Splitski biskup Alojzije Marija Pini (b. 1840–1865) već je 1853. pozivao isusovce u Split.¹ Nudio im je crkvu sv. Filipa na upotrebu, kuću »filipovaca« koja je

* Valentin Miklobušec S. J, istraživač povijesti Družbe Isusove u našim krajevima, voditelj hrvatske katoličke misije u Mariboru, Zagreb.

1 Usp. A. Aldegheri, *Breve storia...* str. [308].

nasuprot ulaza u crkvu² za rezidenciju, i njihova nepokretna dobra za uzdržavanje. Provincijal o. Giuseppe Ferrari nije prihvatio ponudu, što zbog pomanjkanja osoba, što zbog neprikladnosti ponuđenih dobara koja su bila rasuta po raznim mjestima, pa bi to zahtijevalo jednoga čovjeka koji bi se samo njima bavio, a prema Ustanovama reda rezidencija ni ne može posjedovati dobra koja donose stalne i sigurne prihode.

Njegov nasljednik Marko Kalodera (Calogera), (b. 1866–1888) također je pozivao isusovce u Split. U njegovu dječjačkom sjemeništu bilo je pitomaca iz pet dalmatinskih biskupija. Gledajući lijepe uspjehe koje su, pod vodstvom isusovaca, postizala sjemeništa s privatnom gimnazijom u Dubrovniku i Zadru, biskupi poželješe da isusovci i u splitskom sjemeništu preuzmu upravu, odgoj i dobar dio poučavanja. Družba nije mogla ponudu prihvatiti zbog pomanjkanja ljudi, ali je biskupovu ponudu doživjela kao izraz velikoga povjerenja i kao utjehu za uvrede i nepravde koje je trpjela.³

1.1. *Tihi dolazak i smještaj*

Isusovci će u Split ipak doći, ali samo kao pučki misionari. Superior misije o. A. M. Ayala je zbog osobitih prilika u Dubrovniku⁴ već dulje vrijeme pomišljao na preseljenje sjedišta pučkih misija u Split, ili čak u Rijeku, da bude bliže sjevernoj Hrvatskoj. I pošto su bila riješena pitanja prvoga smještaja i upotrebe crkve, na samu Novu godinu 1879. doseliše se u Split o. Antonio Maria Ayala kao superior misije, te oci Juraj Jeramaz i Giuseppe Lombardini, sva trojica kao misionari. Nastaniše se u iznajmljenom stanu stare biskupske palače, a na raspolaganje dobiše Crkvu sv. Filipa u neposrednoj blizini.⁵ Njihov dolazak nije nikoga uzбудio jer su već prije bili poznati i priznati po svojim propovijedima. P. Lombardini, koji je i službeno morao izvješćivati provincijala u Veneciji i generala u Rimu o prilikama u novom obitavalištu, nakon nekoliko je dana ovako pisao provincijalu: »Velečasni u Kristu o. Provincijale! Mir Kristov! Pišem iz ove nove male rezidencije u Splitu kamo smo se doselili iz Dubrovnika prvog dana siječnja tekuće godine. A dok pišem, u sjećanje mi dolaze ilirski misionari stare Družbe. I oni su imali središte misija najprije u Dubrovniku, a nakon nekog vremena preniješe ga u ovaj grad. Prenio ga je slavni o. Dellabella na poziv i uz potporu tadašnjega splitskog

2 Danas Trg Grgura Ninskog 5.

3 »L'episcopato dalmato mosso dal bene che i Nostri fanno a Zara e a Ragusa, esso ha offerto alla Compagnia la direzione e in gran parte l'istruzione nel Seminario (piccolo) di Spalato, in cui dovranno allevarsi le speranze di cinque Diocesi. È ben vero che il M. R. P. nostro non potè per varie gravissime ragioni accettare l'offerta; ciò però non toglie che non valga per la Compagnia a compenso dell'odio che le hanno giurato i tristi questa fiducia di cui i Sacri Pastori la onorano.« (*Relazioni delle Missioni date nella Dalmazia anno 1879*, posebni tiskani list, str. 9)

4 Vidi poglavlje o Dubrovniku: V. Miklobušec, *Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku (II)*, *Obnovljeni život* (61) 3 (2006) str. 262–277.

5 Stara biskupska palača nalazila se između crkvice sv. Roka (sada turistički kiosk na Peristilu) i Srebrenih vrata. Danas je na tom mjestu Poljana kraljice Jelene.

nadbiskupa Cosmia (+1707). Ovdje će nas, dakle, tješiti činjenica da preseljenjem slijedimo stope naših starih. Oni su, kad nisu bili na misijama, svetu službu obavljali u Crkvi sv. Filipa, a tako sada činimo i mi. Preseljenje koje smo izveli nije nikoga potaklo na zavist, barem koliko ja znam, niti je dalo povoda za kritiku ili pritužbu. Teren je već prije bio pripravljen različitim propovijedima, a osobito korizmenima, koje je naš superior o. Ayala držao u katedrali na hrvatskom jeziku, i svibanjskima koje je na talijanskom držao p. Jeramaz u Crkvi sv. Filipa.

Split. Na blagdan Imena Isusova, 18. siječnja 1880. p. Giuseppe Lombardini S. I.⁶

Stan u staroj biskupskoj palači bio je tijesan i mračan, pa se oci misionari u veljači 1882. preseliše u iznajmljeni prvi kat kuće »filipovaca«, a nastavili su se služiti Crkvom sv. Filipa.⁷ Novi stan je imao više svjetla i sunca, ali nije bio bez prigovora. Kuća nije imala vlastitoga dvorišta, blizu je bilo javno bludište; na malome trgu između kuće i crkve, pod samim prozorima stana, vazda su se igrala i žamorila djeca, a tu je bila i bučna krčma. Godine 1885. splitskoj isusovačkoj zajednici dodijeljen je i o. Henrik Bontempo, Rovinjanin. On je djetinjstvo proveo u sličnim tijesnim rovinjskim ulicama, ali se s pravom žalio da se u splitskoj kući ne da živjeti. No boljeg izbora nije bilo. On je zbog stalnoga žamora i zagušljivosti odlazio u obližnji gradski park da se nadiše čistoga zraka i u miru uči svoje propovijedi.

Naši su tijekom godine malo boravili u kući. Većinom su bili u misijama. U njihovoj odsutnosti za crkvu se brinuo filipovac Agostino Casotti, uzoran svećenik, oštroman i okretan ekonom koji je stanovao na drugom katu iste kuće. Veoma je cijenio Družbu i za nju se rado i puno žrtvovao, pa su i naši njega iskreno poštovali i iskazivali mu povjerenje. Stalnim sakristanom bio je jedan pouzdani laik koji je posluživao svećenicima kod mise.⁸ Prvih šest godina patri u Splitu nisu imali brata pomoćnika koji bi se brinuo za kućne poslove. Tek 1886. provincijski katalog spominje brata koji je bio kuhar i brinuo se za kuću. Bio je to Daniele Spelgatti (+1898). Kad bi oci otišli na misije, on bi zaključao kat u kojemu su boravili i otišao u Dubrovnik, a ključ bi ponio sa sobom. Vratio bi se prije povratka otaca da im otvori stan i priredi što je potrebno.

1.2. Pastoralno djelovanje izvan Splita

Pučke misije zaslužuju posebnu obradbu, pa ćemo se ovdje pozabaviti nekim drugim vidovima njihova pastoralnoga djelovanja. Isusovci ne dolaze u Split da

6 *Relazioni delle Missioni date nella Dalmazia anno 1879*, posebno tiskani list o. Lombardinija, kao i u: A. Aldegheri, *Breve storia...* str. 319–320. bilješka 1.

7 Sv. Filip Neri osnovao je u Rimu 1564. udruhu svjetovnih svećenika i pridružio im braću laike. Po utemeljitelju nose talijansko ime »filipini«, a mi ćemo ih radije zvati »filipovci«. Iako žive zajedno, ne polažu javne zavjete. Svrha je udruge pučko propovijedanje, dijeljenje sakramenata i poučavanje mladeži. Okupljališta se obično zovu oratoriji. U Splitu su imali svoju Crkvu sv. Filipa, a kuću nasuprot ulaza u crkvu. Danas je to na Trgu Grgura Ninskog. Kako splitska zajednica filipovaca nije imala novih članova, crkva i kuća su mogle biti date drugima na raspolaganje.

8 S. Dragičević ovo navodi prema *Historia domus*, koje više nema u arhivu splitske rezidencije D. I.

budu u njemu, nego da u tom gradu imaju bazu za uspješnije djelovanje na širem planu. Stoga su već u godini doseljenja držali duhovne vježbe svećenicima u raznim biskupijama. Lombardini osam puta, Ayala jednom na Korčuli, Jeramaz jednom u Skadru i dvaput u Omišu. Obično bi se održavale u kojem sjemeništu ili samostanu. U Splitu su se držale početkom rujna u malom sjemeništu, jer se ljetni praznici obično protegnu i na vruće dane početkom toga mjeseca, zatim u franjevačkim samostanima na Poljudu te u Zaostrogu. U Dubrovniku su sestre Božjeg milosrđa (ancelle) u tu svrhu ustupile svoju vilu na Gornjem kanalu, a na raspolaganju je bio i franjevački samostan na Badiji. U Senjskoj biskupiji izišlo je usret malo franjevačko sjemenište na Trsatu, a i župni ured u Gospiću.

Godine 1880. u franjevačkom samostanu u Zaostrogu sa svjetovnim je svećenicima duhovne vježbe obavio i fra Rafael Borić, župnik i dekan u Metkoviću. Na svršetku je pred svima izjavio: »I prije sam bio pozvan na duhovne vježbe, ali sam poziv odbio s mišlju da ne dolikuje redovniku postati učenikom redovnika nekoga drugog reda. Sada sam se iskustveno uvjerio da treba dati svakome svoje, jer svaki je od Boga primio svoj dar. Zaista, isusovce treba pozvati da drže duhovne vježbe!« Slično su se izrazili i franjevci u šibeniku. Biskup M. Kalodera izjavio je u srpnju 1880. u franjevačkom samostanu na Poljudu: »Više sam puta obavljao duhovne vježbe, ali sam tek sada obavio duhovne vježbe, kad sam ih obavio u Kotoru pod vodstvom isusovaca.«⁹ Duhovne vježbe su držali svećenicima, sjemeništarcima, redovnicima i redovnicama, raznim društvima i staležima.

U korizmi su patri po većim mjestima držali »korizmenjake« (quaresimale). Bile su to velike propovijedi u srijedu, petak i nedjelju. U tjednu pred Cvjetnicu držali su narodu otvorene duhovne vježbe, a na Cvjetnicu je počimala trodnevica u čast Presvetog Sakramenta s trodnevnim klanjanjem. čitav mjesec svibanj proveli bi također vani, propovijedajući po većim mjestima. Tako je 1879. o. Lombardini propovijedao na Rijeci, o. Jeramaz u Splitu, o. Ayala u Dubrovniku, a to su već bile prave misije. U propovijedima su slijedili primjer o. Muzzarellija koji je kroz sva četiri tjedna držao propovijedi prema knjižici Duhovnih vježba sv. Ignacija, ali bi ih uvijek povezivao s B. D. Marijom. Uvrštavali bi, dakako, i propovijedi prema zahtjevu liturgijskoga vremena.

1.3. Pastoralno djelovanje u crkvi sv. Filipa

Isusovci nisu zanemarili ni povjerenu im crkvu sv. Filipa. U svibnju 1880. uvedoše svibanjsku pobožnost koja se i kasnije redovito obavljala. Sljedeće godine (1881) o. Lombardini je propovijedao svaki dan. Izvješće za tu godinu veli da je u svibnju izgorjelo Bajamontijevo kazalište, pa je i to bio razlog da je više vjernika dolazilo na večernju svibanjsku pobožnost. Tako se nastavilo i sljedećih godina. Ako zbog misija nije mogao voditi pobožnosti netko od »domaćih« patara, pozvali bi kojeg oca iz svoje provincije da ga nadomjesti, a to znači da se propovijedalo uglavnom talijanski.

⁹ Usporedi: *Relazione della Missione*.

U lipnju, pred blagdan Srca Isusova, svakako bi održali devetnicu da se u gradu osvježi ta pobožnost, a onda bi se opet razišli. O. Ayala je 1880. nabavio veliku, lijepu sliku Srca Isusova i tijekom šest dana prije blagdana držao pred njom zanosne propovijedi. Iako je cijeloga svog svećeničkog i misionarskog života bio revni širitelj pobožnosti Srcu Isusovu, sada je imao zato i poseban poticaj, jer je upravo te godine bio imenovan upraviteljem Apostolata molitve za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Tom prilikom u Apostolat molitve upisalo se petsto pedeset osoba.

Patri su u Splitu postali i vrlo traženi ispovjednici. crkva sv. Filipa je usred grada i s laganim pristupom. Izvješće iz 1880. veli da bi dobro bilo kad bi jedan naš pater bio stalan ispovjednik jer pokornici dolaze i iz daleka, pa bi crkva postala neka vrsta »penitencijarije«. A Izvješće za 1882. spominje da je o. Jeramaz bio veoma zaposlen ispovijedanjem. Kad je o. Ayala obolio i bio prisiljen ostati u Splitu, puno je vremena proveo u crkvi, a bio je veoma tražen kao ispovjednik.

1.4. Odlazak o. Ayale u bolji život

Nakon odlaska o. Basilea na Siciliju, superior misije sa sjedištem u Dubrovniku postao je O. Ayala. On je tu službu nastavio vršiti i po preseljenju u Split. Odgojio niz mlađih misionara, među kojima su i oci Lombardini i Jeramaz, s kojima je na misije polazio već u Dubrovniku. Naporna putovanja, težak misionarski život, duga ispovijedanja u hladnim i vlažnim crkvama iscrpiše njegovo zdravlje. Prvi znaci bolesti pokazali su se u listopadu 1882. za vrijeme pučkih misija u Babinu polju na otoku Mljetu. Po povratku u Split pošao je k liječniku koji je postavio dijagnozu »ipertrofia della prostata« i protumačio mu da je bolest neizlječiva. Neugodnosti što mu ih je ta bolest stvarala otac je strpljivo podnosio i od tada je boravio uglavnom u Splitu. Djelovao je u Crkvi sv. Filipa i držao duhovne vježbe svećenicima. Veoma je ljubio svoje svećeničko i redovničko zvanje, vazda ostao ponizan, samozatajan i do kraja radin. Mnogo je štovao Presveto Srce Isusovo, Blaženu Gospu, sv. Josipa, sv. Ignacija i sv. Franju Ksaverskog. Preminuo je na dan sv. Ivana od Križa 14. prosinca 1887, u sedamdesetoj godini života i pedeset i sedmoj redovništva. Biskup Marko Kalodjera veoma ga je cijenio, pa je to potvrdio i laskavim pismom uz proslavu pedesete godišnjice redovništva (19. X. 1831—19. X. 1881),¹⁰ posjetio ga je i mrtva na odru u crkvi sv. Filipa. Tu se od njega oprostilo i mnogi svjetovni svećenici i redovnici, redovnice i sjemeništari, i sva sila naroda. Pokopan je najprije u grobnicu franjevac konventualaca jer isusovci svoje još nisu imali. Kasnije, kad je izgradiše na Sustipanu, preniješe u nju i njegove posmrtno ostatke. Ispunila mu se želja da i mrtav ostane s hrvatskim narodom. Cijela je Hrvatska molila za pokoj njegove duše.

10 Pismo spominje S. Dragičević u *Popisu misija Družbe Isusove u Hrvatskim zemljama*, str. 40, bilješka 2, arhiv HPDI.

1.5. Crkva sv. Filipa, ispovjedaonica Splita

O. Ayalu je netko morao nadomjestiti. Za poglavara kuće i misije imenovan je o. Lombardini, a za operariusa je u listopadu došao o. Dominik Fantini, kojega je provincijal povukao s dubrovačke župe Stravče koju su isusovci držali samo privremeno. Taj dinamični i još mladi pater, koji je kao župnik osvojio srca Stravčana, u kratko je vrijeme osvojio i srca Splićana. U ispovjedaonici se odlikovao dobrotom, strpljivošću i ustrajnošću. Nažalost, ostao je u Splitu samo godinu dana, a onda je premješten u Dubrovnik. Za njim su žalili osobito težaci prigradskoga naselja Manuša koji su ga nazivali svojim župnikom. Zamijenio ga je o. Ernesto Cugini (+1919) koji je u Splitu bio od 1890–1899. Taj krjepostan redovnik je svako jutro ostao dulje u crkvi, pa je k ispovjedaonici privukao i gospodu iz grada. Njegov primjer je potaknuo i upravitelje ostalih crkava u gradu da osiguraju više mogućnosti za ispovijedanje. Neposredni povod toj promjeni nehotice je pružio dvorski savjetnik g. Emil Friedel, brat našeg o. Rikarda Friedla. On se jednog jutra, nakon osam sati, želio ispovjediti. Obišao je sve gradske crkve, ali nigdje ispovjednika. Konačno je došao o. Cuginiju, ispričao mu kako je uzalud obišao sve crkve i zamolio ispovijed. Od tada je o. Cugini svako jutro dulje ostajao u crkvi. Posjetitelji Sv. Filipa su se čudili nalazeći ga kako moli brevijar ili čita koju pobožnu knjigu, stavljaajući se na raspolaganje za ispovijed. To se pročulo po gradu, pa su mnogi dolazili i iskoristili priliku, a dobri je pater postao ispovjednik sviju i čitave je dane proveo u ispovjedaonici. Kako nije bio čvrsta zdravlja, taj ga je posao toliko iscrpio da je zamolio poglavare da ga na neko vrijeme premjeste iz Splita. Kad se saznalo da odlazi, zavladao je velika žalost, a najviše je žalio njegov stalni pokornik biskup Filip Nakić. Na brod ga je ispratila velika povorka štovatelja.

1.6. Kupnja terena za kuću i razne smetnje

Došavši u Split, misionari su ubrzo osjetili potrebu za prikladnijom kućom u kojoj bi našli zasluženi predah nakon napornih misija. O. Ayala je pomišljao na gradnju kuće na mjestu gdje je kasnije podignuta Carsko–kraljevska Velika realka, ali se od toga odustalo zbog buke koju su ondje stvarali vlakovi u prolazu i zbog dima iz parnih lokomotiva.

Za namjeravanu gradnju kuće znao je i svećenik filipovac Agostino Casotti, iskreni prijatelj isusovaca. On je bio okretan ekonom, pa je našao prikladan teren i kupio ga. To je upravo onaj teren na kojemu stoji današnja isusovačka kuća. Zemljište je spadalo u fond gospodina Jadre, a zvalo se Kruševo guvno. Bila je to ledina na kojoj su seljaci privezivali magarce kad bi ponedjeljkom i četvrtkom dolazili na pazar. Kupivši to zemljište za isusovce, Casotti je pretekao msgra Franu Bulića koji je na tom mjestu kanio graditi arheološki muzej, pa su se zbog toga kasnije malko poprijeko gledali. Ugovor o kupnji spomenutoga zemljišta sklopljen je s g. Karlom Bayom (Bay) 13. kolovoza 1890. Veći dio novca za zemljište i kuću darovala je o. Ayali, za slavenske misije, neka contessa (grofica) sa Sicilije.¹¹ Nešto su novca priskrbili i sami misionari, štedeći upravo u tu svrhu.

11 Izraz »Missioni slave« odnosi se samo na misije u hrvatskim zemljama jer Ayala nije djelovao u drugim slavenskim narodima.

Gradske su vlasti ometale gradnju raznim administrativnim zaprekama, a to valja razumjeti iz političkih zbivanja u Splitu onoga vremena. Već prije desetak godina, kad su isusovci dolazili, grad je imao oko trinaest tisuća stanovnika, ali je bio pravi politički osinjak. Vlast su držali »tolomaši«¹² na čelu s općinskim načelnikom, poduzetnim Antonijom Bajamontijem, a narodnjaci su se borili za pohrvaćenje srednjih škola, za hrvatski jezik u upravi, za prevlast hrvatske misli općenito, te za konačno sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Upravo 1879, na izborima za Carevinsko vijeće, autonomaši su izgubili većinu. Sljedeće godine autonomaško Općinsko vijeće je raspušteno zbog nezakonitosti u radu uprave. Za privremenog upravitelja postavljen je komesar, a na izborima 1882. hrvatski su narodnjaci nadmoćno pobijedili i srpsku i autonomašku stranku zajedno.

U borbi za sjedinjenje hrvatskih zemalja, a protiv stranih presizanja, stranci su doživljavani kao smetnja i gledani sa sumnjom. U Dalmaciji se to odnosilo posebno na Talijane, a isusovci su svi, osim o. Jeramaza, bili Talijani. O. Srećko Dragičević o njima kaže: »Naši oci većinom nijesu bili iz ovog kraja. Iako rođeni kao Talijani, prilično dobro su naučili hrvatski i držali s našim narodom, koji je naše pučke misionare vazda lijepo primao, štovao i bio im privržen. Oni su tražili jedino slavu Božju i brinuli se za spasenje duša. Nikada nisu davali nikakve političke izvave. Ako su ih neprijatelji Crkve prisilili da progovore u svoju obranu, oni su to i učinili. Izjavljivali su da se osjećaju Hrvatima premda to nisu po rodu, i da rade jedino za dobrobit hrvatskoga naroda kojeg oni cijene i ljube jer je odan hrvatskoj domovini i privržen Katoličkoj crkvi.«¹³ Od izbora 1883. općinska je vlast prešla u ruke hrvatskih narodnjaka koje je vodio Gajo Bulat i više se nikad nije vratila autonomašima.

U takvim političkim prilikama isusovci su ipak 1890. gradskoj vlasti podnijeli zahtjev da im se dopusti gradnja kuće za koju su priložili i nacrt. Radilo se o jednostavnoj kući na kat uz koju bi se kasnije sagradila i crkva. Budući da su isusovci bili uglavnom Talijani, općinska im vlast nije bila sklona jer se sumnjalo da podupiru domaće tolomaše, pa je prvi nacrt kuće odbijen, a tako i deset sljedećih. Gradska ih je vlast odbijanjem htjela obeshrabriti, a opravdavala se zahtjevom da nova kuća mora biti na ures gradu. Isusovce je to sililo da pristanu na sve što je Općina tražila, iako je to znatno izmijenilo nacrt i poskupilo gradnju. Kuća koja i danas stoji sagrađena je tek po jedanaestom prerađenom nacrtu, ali na položaju koji je u zadnji čas samoinicijativno određen!

1.7. *Graditelj kuće i njezin položaj*

Isusovačka rezidencija na Manuškoj poljani br. 1. u Splitu skladna je i otmjena građevina koja oplemenjuje dio grada. Šteta je što pred njom podigoše nezgrapnu

12 »Tolomaš(i)« je splitski naziv za autonomaše protalijanskog usmjerenja, za razliku od srpskih autonomaša koji su djelovali u duhu Garašaninovih »Načertanija«. Podrijetlo autonomaša i njihovo političko održanje najsazetije je prikazao Ivo Perić u *Povijest Hrvata*, knjiga 2, Zagreb 2005, str. 499–500.

13 S. Dragičević, *Prinosi za povijest Družbe Isusove u Splitu*, Nova Družba od 1853, str. 15. Rukopis u arhivu rezidencije D. I. u Splitu. (Dalje samo S. Dragičević, *Prinosi...*)

trafostanicu koja nagrđuje vizuru. I ta je kuća, po jedanaestom nacrtu, imala dosta burno rađanje. Gradnji se snažno protivio naš susjed kod Sv. Filipa gospodin Ivan Mikačić, gradski vijećnik i vrstan građevinski poduzetnik. Po savjetu filipinca don Agostina Casottija naši upravo njemu ponudiše gradnju. Ne znamo što je mislio i osjećao kad je primio ponudu, ali ju je prihvatio i korektno sagradio kuću koja i danas stoji. Ponudom je svakako bio počašćen jer se takva kuća ne gradi svake godine, a novac je novac. Time je od protivnika gradnje postao zagovornik, te je, kao utjecajna osoba u gradskoj vlasti, suzbijao protivljenja koja su bezrazložno dolazila s drugih strana. Gospodin Mikačić je naglo preminuo 1911. Jednoga jutra njegovi ukućani pozvaše o. Dragičevića da blagoslovi pokojnika. Otac pohiti da mu podijeli »okrjepu umirućih«, makar sub conditione, ali mu se nije mogao ni približiti. Tijelo je već bilo položeno na mrtvački odar, okruženo cvijećem i svijećama kako biva pred sprovod, i sve je ukazivalo da je umro noću, a ne onog jutra kako rekoše ukućani, jer za takvo opremanje mrtvacu treba dosta vremena. Svećenika pozvaše tek reda radi.¹⁴ Kako god bilo, hvala mu za sve dobro što je učinio i pokoj mu vječni!

Naša je kuća trebala biti sagrađena na položaju uz Klišku ulicu prema kući Jeličić, a to je značilo da bi prozori stambenog dijela bili okrenuti prema sjeveru. O. Jeramaz je to smatrao lošim rješenjem, pa je iskoristio nazočnost provincijala Venetske provincije o. Luigija Cattanea koji je upravo bio na službenom obilasku naše zajednice, i objasnio mu da u Dalmaciji kuća malo vrijedi i mala je od nje korist ako svojim stambenim dijelom nije okrenuta suncu. Tada se, naime, malogdje ložilo. Provincijal je uvažio njegove razloge i prije nego se išta počelo raditi, dođoše o. Provincijal i o. Jeramaz te zajedno premjestiše kolčiče i konopce tako da stambene prostorije budu okrenute suncu. Bilo je to 13. ožujka 1891.¹⁵ Radnici su pričekali dok se kući ne odredi novi položaj, a onda u nazočnosti obojice otaca počеше svoj posao. Jedva je moguće zamisliti da u tom određivanju novoga položaja nije sudjelovao i sam graditelj kao stručna osoba. Ako je zbog toga bilo prigovora na općini, upravo on je mogao pomoći da se novi položaj obrani, a sigurno nas je zagovarao i naš »odvjetnik« ugledni don Agostino Casotti. Novim položajem kuće s dosta vrtnog prostora sprijeda i straga nešto je ipak izgubljeno, a to je prostor za planiranu crkvu Srca Isusova, koji je onda trebalo naknadno dokupiti.

1.8. Gradnja, dovršenje i useljenje

Iskop za temelje počeo je, kako rekosmo, 13. ožujka 1891. U nepuna tri mjeseca radovi su toliko napredovali da je blagdan Srca Isusova 5. lipnja bio određen za polaganje temeljnog kamena. Superior kuće o. Lombardini, u biskupovoj odsutnosti ali njegovim ovlaštenjem, toga je dana blagoslovio i položio temeljni kamen buduće kuće s unutarnjom kapelom.¹⁶ Svečanosti su, uz naše oce i braću,

14 Usporedi: S. Dragičević, *Prinosi...* str. 16.

15 Usporedi: S. Dragičević, *Prinosi...*, str. 16–17.

16 Usporedi: *Relazione della Missione Illyrico-Dalmata*, anno 1891.

nazočili filipinci don Agostino Casotti i don Andrija Fradelić. U temeljni kamen ugrađena je metalna tuba s pergamenom sljedećega sadržaja:

Leone XIII Pontifice Maximo
Francisco Josepho I Imperatore et Rege
Nonis Junii
Anno MDCCCXCI
Pater Joseph Lombardini
Superior Missionis Illyrico–Dalmaticae Societatis Jesu
Facultate habita
Ab Episcopo Spalatensi Philippo Francisco Nakić
Solemni ritu bene precatus
Collocavit hunc lapidem auspicialem
Sacelli et Aedium Religiosarum
Quas eadem Missio
Sibi a fundamentis erigendas
Et Divino Cordi dicandas statuit.
Antonio Maria Anderledy Praep. Gen
Aloisio Cattaneo Praep. Provinc.¹⁷

Latinski tekst je sastavio o. Lombardini, bivši profesor retorike i vrsni latinist, odličan govornik s izrazitim pjesničkim darom. U tubu je uz pergamenu stavljena posebna srebrna kutijica u kojoj su moći svetaca naše Družbe te medaljice Božanskog Srca Isusova, Bezgrješne Djevice Marije, sv. Josipa, sv. Ignacija i sv. Vjekoslava (Alojzija). Poslije molitvenog obreda održan je domjenak. Nazdravljajući za sretan nastavak gradnje, gradonačelnik dr. Gajo Bulat, hrvatski rodoljub, rekao je i ovo: »Želja je hrvatskog Splita da u Split što prije dođu 'travnički isusovci', misleći pritom na isusovce Hrvate.«¹⁸ Nije poznato kako je to odjeknulo u talijanskim ušima, ali je o. Lombardini bio ozbiljan redovnik koji se mogao samo radovati budućnosti Družbe u hrvatskome narodu kojemu se sav posvetio. Travnik još nije djelovao ni puno desetljeće, a već se proćuo po svojoj gimnaziji u kojoj su uz austrijske isusovce djelovali i hrvatski. Nije prošlo puno dana, kad stiže u Split car i kralj Franjo Josip I, i tom je prigodom izrazio Družbi, a posebno o. Lombardiniju, osobito priznanje.

Općina je zahtijevala da kuća bude za jedan kat viša od prvotno predloženog nacрта, da se gradi od obrađena kamena i s ukrasnim uglovnica, doprozornici

17 Usporedi: S. Dragičević, *Prinosi...*, str. 18. »U vrijeme Leona XIII. Vrhovnog Pastira * za vladanja cara i kralja Franje Josipa I * dne 5. lipnja * godine 1891. * o. Josip Lombardini * superior Ilirsko–dalmatinske misije Družbe Isusove * ovlašten * od splitskog biskupa Filipa Franje Nakića * svečano je blagoslovio * i položio ovaj temeljni kamen * kapele i redovničke kuće, * koju je ova misija * dala iz temelja za se podići * i posvetiti Božanskom Srcu. * U vrijeme generala Družbe Isusove Antuna Marije Anderledya, * provincijala provincije Alojzija Cattanea.«

18 S. Dragičević, *Spomenica*, II. dio, svežić IV, str. 27.

da budu fino izdjelani od bračkog kamena i gore s lukom, da cijelo zemljište bude ograđeno kamenom ogradom koja u čelnom dijelu mora biti ukrasno izvedena, i kod izvođenja je sve strogo nadzirala. Na strog nadzor bila je vjerojatno potaknuta i samovoljnom promjenom položaja kuće. Nas je zastupao i po potrebi nas branio već više puta spomenuti filipovac don Agostino Casotti.

Velike promjene koje je općina nametnula uskoro su iscrple fond za gradnju. Kuća još nije dobila ni krov, a radovi su zaustavljeni na osam mjeseci. Tada je naš okretni i poduzetni Rovinjanin o. Enrico Bontempo krenuo u prošnju za dovršenje kuće, a i Venetska se provincija zadužila samo da se gradnja nastavi i kuća stavi pod krov. Potom je Provincijal poslao u Split brata Luigia Carossija da nastavi unutarnje zidarske poslove, a brata Giacoma Orsenigu za drvodjelske radove. Kasnije je poslan i brat Antonio Moscheni (Moskeni), koji je diplomirao slikarstvo u Bergamu, da oslika kapelicu.

Došao je napokon dan velike radosti, 19. lipnja 1893, kad su se naši preselili u svoju novu kuću na Manuškoj poljani.¹⁹ U novoj kući punoj svjetla, sunca, topline i čistoga zraka, svega onoga što im je manjkalo u tijesnoj kući gostoljubivih filipinaca, radosno su proslavili dan sv. Alojzija 21. svibnja. Današnja javna kapela Srca Isusova nije tada još bila dovršena, pa u povećoj sobi na prvome katu, lijevo od stubišta, urediše privremenu kapelicu. Jedna im je pobožna gospođa darovala za privremeni oltar, druga za svetohranište, a na zid poviše oltara staviše »misijsku Gospu« koja im je silno prirasla srcu i koju su dugo nosili na misije. Tada se misilo licem prema pobožnoj slici ili kipu, a ne prema narodu, kako je to uveo Drugi vatikanski sabor. Budući da je kapelica bila unutar »klauzure« (zatvorenog dijela redovničke kuće), služila je samo našima. Za vanjski svijet i dalje se misilo u Crkvi sv. Filipa, gdje su naši nastavili redovito ispovijedati sve do blagdana Srca Isusova 21. lipnja 1895, kad je za javnost otvorena kapela u jednome krilu nove, prostrane kuće.

1.9. Javna kapela unutar kuće

Kad se vidjelo da neće biti novca za gradnju crkve, naši su odlučili da unutar jednoga krila zgrade, kroz visinu prizemlja i prvoga kata, urede javnu kapelu. Iako je unutarnje uređenje kuće pravo vlasnika, Povjerenstvo za urešavanje grada je zahtijevalo da se za prostorije javne namjene, a tu spadaju i javne kapele, ipak traži dozvola. Bojeći se da će u dobivanju takve dozvole imati velikih teškoća kao i kod gradnje kuće, naši su, po savjetu jedne dobro upućene i utjecajne osobe, kapelu napravili bez nje. A kad su naknadno zatražili dozvolu, Povjerenstvo nije imalo prigovora jer je kapela bila vrlo lijepa. Zidarske je radove u kapeli obavio brat Luigi Carossi, a brat Antun Moscheni, diplomirani slikar, ju je oslikao. Oltarnu sliku »Prikazanje Božanskog Srca sv. Mariji Margareti Alacoque« naslikala je sestra uršulinka Luigia Bozzini, učiteljica novakinja u Vincenzi.²⁰ O. Lombardini je

19 Usporedi: S. Dragičević, *Prinosi...*, str. 12.

20 Slika je kasnije zamijenjena kipom Srca Isusova.

sakupljenim milodarima uspio podići mramorni Gospin oltar, djelo splitskog umjetnika Pavla Bilinića, unutar kojeg je brat Moscheni ugradio Lurdsku špilju. On je napravio i kip Bernardice, dok je gospođa Mastrović darovala kip Gospe Lurdske. Pavao Bilinić je izradio i mramorni antependij s likom Janjeta za oltar Srca Isusova.²¹

Kapelu je, bez nazočnosti naroda, ali u nazočnosti gradskih i crkvenih uglednika te prijatelja, osobito filipinaca, 20. lipnja 1895. blagoslovio generalni vikar don Vinko Valle. U svom nagovoru ganutim je glasom isticao dobroćinstva što ih grad prima od Božanskog Srca po Družbi Isusovoj, čemu se još više nada u novoj kapeli. Nije propustio istaknuti revnost pokojnog o. Ayale i njegovih drugova koji su prvi došli u Split. Obred u kapeli je završen s »Tebe Boga hvalimo«, a potom je u blagovalištu gostima ponuđena obilna zakuska (»un abbondante rinfresco«). Superior o. Lombardini nazdravio je gradu Splitu, a gradonačelnik dr. Gajo Bulat svima nazočnima, zahvalivši časnim filipincima na gostoljubivosti koju su iskazali isusovcima.

Sutradan (21. lipnja 1895) je bio Blagdan Srca Isusova. U četiri sata ujutro o. Lombardini je otvorio vrata kapele pred kojima je već čekao narod. Ti su rani posjetioци bili veoma ganuti i oduševljeni.²² »Vidi kako je pobožna i lijepa ova nova crkvice!« »Veoma sam dirnuta, oče, želim se ispovjediti.« »Od veselja i radosti sva drhćem.« »Nu, pogledaj Bl. Gospu u špilji. Kao da lebdi.« Prvu Sv. misu s narodom slavio je o. Jeramaz i održao vatrenu propovijed o štovanju Srca Isusova. Središnju misu u jedanaest sati slavio je gradski župnik i kanonik Matej Dvornik. Poslije podne je o. Lombardini narodu protumačio ulogu kapele, značenje oltara, slika i simbola, lurdsku špilju...²³

Crkvice posvećena Božanskom Srcu postala je vrlo draga, ne samo splitskome puku nego i onima udaljenijima. U nju je iz Crkve sv. Filipa prenesen i običaj ispovijedanja, pa su to koristili i svećenici i građani.²⁴ Nerijetko je na ulaznim vratima pozvonio i koji seljak ili seljakinja — Vlaji. Dolazeći na pazar ili odlazeći s njega, molili su ispovijed. Netko od otaca morao je uvijek biti na raspolaganju. Dolazili su i zanatski naučnici i mladi težaci moleći osnovnu pouku da bi pristupili prvoj pričesti — i to odmah, jer ne mogu više čekati bez svetih sakramenata. Mnoge je privlačila Gospa Lurdska, a i »misionarska Gospa« pred kojom je uvijek treperio »lumin«. Uza sve to nije se napuštalo onaj prvotni posao, a to su pučke misije. Djelovanje se počelo množiti, na požrtvovnom služenju bio je Božji blagoslov i plodovi nisu izostali.

21 Usporedi: *Relazine della Missione*, anno 1895. S. Dragičević, *Liber missionum Split, Povijest splitske kuće* (appendix), str. 179. [Napomena: Oko 1973. je oltar preuređivan i pri tome lišen umjetničkoga antependija koji je, namijenjen za stolnu ploču novog oltara »versus populum«, skriven ljudskome oku. Šteta! I Moschenijeva Lurdska špilja je doživjela preinake kod najnovijeg preuređivanja kuće oko g. 2005]

22 Reakcije donosi *Relazioni delle Missioni* anno 1895.

23 Usporedi: *Relazioni delle Missioni*, anno 1895.

24 Usporedi: A. Aldegheri, *Breve storia...*, str. 393.

1.10. Zašto ipak nema uočljive crkve?

Isusovci su prvotno namjeravali sagraditi jednostavnu kuću, a kasnije bi do nje sagradili i crkvu. Za takav plan imali su i odgovarajući fond. Od gradskih su vlasti, za početak, tražili dozvolu samo za gradnju kuće i podastri odgovarajući plan. Vlasti su pak zahtijevale da podignu kuću koja će biti ures grada, i to se moralo prihvatiti. Postojeći fond nije dotekao ni za gradnju takve kuće, pa se na gradnju crkve nije moglo ni pomišljati. Budući da se od početka osjećala potreba za prostoriom crkvom, jedan je brat nagovarao superiora o. Lombardinija da na prostoru gdje je kasnije organiziran »Oratorij sv. Josipa« podigne četiri zida s krovom kao privremenu crkvu koja će se s vremenom darovima vjernika lijepo urediti, ali on na takvo rješenje nije pristao.²⁵

Osim zbog pomanjkanja novca, što je bio glavni razlog da se nije prišlo gradnji crkve, bilo je i nekih psiholoških razloga. Saznao ih je o. Srećko Dragičević 1905. godine od samog o. Lombardinija koji je te godine slavio svoju »zlatnu misu«. Bio je već starac od sedamdeset i osam godina, ali vazda vedar i u pokretu. Mladom i poletnom o. Dragičeviću, koji je te godine dodijeljen splitskoj kući, bilo je žao što nema doličnije crkve, pa u nekom zgodnom trenutku tijekom proslave priupita o tom i zlatnog jubilarca. I eto mu odgovora: »Naši bi se oci onda dulje zadržavali u rezidenciji. Bili bi zaposleni pastorizacijom u toj crkvi, a zanemarili bi pučke misije koje su tako važne i potrebne.«²⁶ Dragičević je bio uvjeren da se misije nije smjelo zanemariti, ali da je i crkvu trebalo sagraditi. Iskustvo će ga poučiti da su ljudski dometi uvijek ograničeni.

Lombardinija treba razumjeti. Splitska je kuća bila građena za pučke misionare, što je i bila. On i ostali oci koji su bili dodijeljeni toj kući²⁷ bili su dušom i srcem pučki misionari. Njihov je ideal bio propovijedanje narodu gdje god i kad god su pozvani i držanje duhovnih vježbi po metodi sv. Ignacija. To je vrlo naporan posao, ali se osladi onima koji mu se posvete svim srcem i dušom. Nakon Ayaline smrti on je bio superior misije. Bio je vrlo sposoban čovjek u kojemu se prožimao intelektualac i pučki propovjednik, a bio je i vrstan govornik. Posjedovao je veliko i raznovrsno znanje, u svakom je poslu bio toliko razborit da nikada nikoga nije uvrijedio, osobito ne riječima, pa su ga svi voljeli.²⁸ Nadasve je bio pobožan i krjepostan redovnik, pun ljubavi prema svima i svakome. Svi su ga poštovali, i u Splitu je bio uistinu obljubljen. Svojim ugledom bio je isusovcima neka vrsta zaštitnog znaka.²⁹ Stalne misije i gradnja kuće vidno su ga iscrpljivale. Poglavari se pobojaše za njegovo zdravlje, pa 1890. poslaše o. Ernesta Cuginija za kućnog ministra i prokuratora, te da po toj službi bude o. Lombardiniju na pomoć. Cugini je u Splitu

25 Usporedi: S. Dragičević, *Prinosi...*, str. 23.

26 Usporedi: S. Dragičević, *Prinosi...*, str. 25.

27 Od 1879. do 1885. to su bili Ayala, Lombardini i Jeramaz, a onda im je dodijeljen i o. Enrico Bon-tempo.

28 Usporedi: A. Aldegheri, *op. cit.*, str. 439—440.

29 Opširnije o njemu vidi u njegovoj biografiji.

ostao devet godina. On nije imao dara za pučkog misionara, ali je bio izvrstan duhovni savjetnik i ispovjednik, i u Splitu je tako zapamćen.³⁰ O Lombardiniju kao superioru ipak je sve ovisilo, a gradnja kuće ga je posve iscrpila. Stigao je u poodmaklu dob, pa na gradnju crkve nije mogao ni pomišljati.

Ponešto valja razumjeti i iz ondašnjih crkvenih prilika u Splitu, ali i razmišljanja u Veneciji. Grad nije dostizao ni petnaest tisuća stanovnika. Bio je opskrbljen župama u kojima se redovito djelovalo, imao je gimnazijsko sjemenište, više manjih kapela koje su opsluživali pojedini svjetovni svećenici i tri muška samostana. Franjevci konventualci na obali lijepo su radili u svojoj crkvi i vodili treći red sv. Franje. Dominikanci su redovito djelovali u svojoj crkvi i vodili svoj treći red, a dosta su propovijedali i okolo po Dalmaciji. Samostan franjevac na Dobrome bio je neka vrsta utočišta za njihove bolesne redovnike, bivše župnike, ali je bilo zapaženo i njihovo djelovanje u gradu, osobito ispovjednika o. Honorata Miloša iz Kaštel Gomilice. U takvim prilikama neka velika pastoralna potreba za novom crkvom u gradu nije postojala. Stoga nije ni čudo da se o. Lombardini nije zauzimao za gradnju veće crkve. To je pitanje ostavio budućim naraštajima isusovaca. I poglavari u Veneciji bili su u dvojbi glede gradnje, osobito nakon događaja u Dubrovniku 1887. i u Zadru nakon 1891, kad se osjetilo da talijanskim isusovcima na istočnoj obali Jadrana nije zajamčena budućnost. Dalmacija pripada, doduše, njihovoj provinciji, ali ne i državi Italiji, i sve je manje nade da će joj ikada pripasti. Ulagati ljude i materijalna sredstva u »izgubljenu regiju«, nije se smatralo mudrim. Vrijeme će im to i potvrditi.

Želja za uočljivom crkvom nikad nije umrla, ali se nije nikad ni ostvarila. Neka se je mogućnost najavljivala u vezi s don Antonijom Tommaseom, ali je propala. Taj svjetovni svećenik, rodom iz Postira na Braču, ponudio je 30.000 tadašnjih kruna za početak gradnje, a ugledni inženjer Del Piccolo je izradio i idejni nacrt. Tommaseo je svoju ponudu uvjetovao željom da do smrti živi s našima u kući. Provincijal o. Ricardo Friedl to nije mogao prihvatiti. Antonio je, naime, prije bio isusovac, ali je imao svoje shvaćanje poslušnosti, pa su mu morali mijenjati službe po njegovu zahtjevu. Poglavari s tim nisu bili zadovoljni, pa su mu prije zadnjih zavjeta savjetovali da istupi iz Družbe i on je prešao u biskupijski kler. Inače mu nije bilo prigovora s moralne strane. Ponuđeni novac je kasnije darovao isusovcima u Padovi za dom sveučilištaraca koji su naši sagradili i u koji se onda i on ipak zaklonio. Čestito je živio i kao dobrotvor zavoda dobio dopuštenje da zavjete položi na samrti (»in articulo mortis«).

Pred Prvi svjetski rat (1912), kad je već postojala Hrvatska misija unutar Austrijske provincije Družbe Isusove, spomenuti o. Dragičević je s odobrenjem provincijala o. Ivana Krst. Wimmera dao Del Piccolov nacrt izraditi kao razglednice i pokrenuo propagandu za gradnju crkve,³¹ ali mu je Prvi svjetski rat omeo sve planove. Odmah po prestanku rata bila je uspostavljena Hrvatska provincija, za-

30 Preminuo je 6. listopada 1919. u »Quarto dei Mille« kod Genove. Usporedi: S. Dragičević, *Spo- menica...*, II. dio, svežić VI, str. 92–95.

31 Vidi: *Glasnik Srca Isusova*, lipanj 1913, str. 189.

tim Provincija Jugoslavije D. I. Zavladao je siromaštvo koje je postalo i ostalo trajni neprijatelj svake gradnje, a nakon Drugoga svjetskog rata nije se o tome moglo ni misliti. Na mjestu gdje je trebala stajati crkva, komunističke su vlasti kasnije dale sagraditi dječji vrtić, i tako je ideja o gradnji crkve na Manušu otišla »ad acta«.

1.11. Oproštaj od o. Lombardinija

O. Lombardini je bio treći superior Ilirsko–dalmatinske misije (1887–1904). Doživio je sedamdeset i devetu godinu života, šezdeset i treću u Družbi. U pučkim misijama po Dalmaciji, Istri, Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini proveo je četrdeset i šest godina. To što je jednome narodu dao tolike godine svoga svećeničkog života i rada, zaslužuje svako poštovanje. Iako po rodu Talijan iz Parme, iz ugledne obitelji, hrvatski je narod držao za svoj narod, pa nije čudo što je i naš narod njega doživljavao svojim, što se potvrdilo i prigodom njegova nenadanog odlaska »Kralju vjekova kojemu sve živi«. ³² Bio je vrlo dinamična osoba, što se očitovalo i u njegovu vazda žurnom hodu, čak i kad je pokraj kuće molio krunicu. Jednog je popodneva, upravo tako moleći krunicu, za nešto zapeo, pao na stepenicu i nemilo se udario. Od posljedica toga pada preminuo je sljedećeg dana, 7. ožujka 1906. U posljednjim časovima života stalno je ponavljao kratke molitvene uzdahe koji su izraz vjere i predanja: »In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum!« »In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum!« »Ave Maria!« Uvečer ga je posjetio biskup Filip Nakić s pomoćnim biskupom Vickom Palunkom. Na biskupov upit kako mu je, odgovorio je: »In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum!« Iz Rima je zamoljen posebni blagoslov Sv. oca, na što stiže odgovor: »Sveti Otac od srca udjeljuje svoj apostolski blagoslov bolesnom ocu Lombardiniju.... Cardinale Rafaele Mery del Val.« ³³ Vijest o nezgodi o. Lombardinija s opasnošću za život brzo se proširila gradom, pa su ljudi dolazili na kućna vrata i zanimali se za njegovo stanje. A on je pri punoj svijesti primio utjehu umirućih i tiho zakoračio u vječnost.

Njegov nenadani odlazak pokazao je koliko su ga svi voljeli. Od mnoštva izrečenih i napisanih sažalnica evo samo brzjava splitskog biskupa provincijalu Venećke provincije: »S vama oplakujem smrt premilog o. Lombardinija, apostola Dalmacije i pokrajinâ, osobito moje splitske biskupije. Tu veoma tužnu vijest o njegovoj smrti saznao sam neposredno prije svoje mise koju sam odmah čitao za ispokoj njegove duše, u znak velikog štovanja i neizrecive harnosti za njegove neiskazane zasluge u mojoj biskupiji. Ovo vam saopćujem jer sam uvjeren da će vam biti na utjehu zbog duboke žalosti u čitavoj vašoj redovničkoj provinciji, koja je izgubila, ako se ne varam, svog najstarijeg i vrlo uglednog člana, vjernog sina Družbe, koji joj je bio dugo godina na diku svojim znanjem i apostolskim radom, a

32 Njegov životopis je posebno pripremljen, a ovdje ćemo se zadržati samo na njegovu naglom odlasku i poštovanju koje mu je kod toga iskazano.

33 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 79.

svojoj braći redovnicima duhovni uzor i primjer svojim krjepostima. Dozivajući u pamet veoma revan, velikodušan, koristan i plodan rad vrlog i dragog pokojnika, kao i čitave vaše redovničke zajednice, u ovoj žalosnoj prigodi iz harna srca vapim i molim: 'Deus retribuat!' ('Bog neka nagradi!') Veoma vam odani + Filip Franjo Nakić, biskup.«³⁴ Pokopan je u isusovačkoj grobnici na Sustipanu, sagrađenoj upravo njegovom brigom i lijepim darom spomenutog don Antonija Tommasea.³⁵ O njegovu odlasku u vječnost s poštovanjem je pisao splitski katolički tjednik »Dan«, ali i građanske novine »Naše jedinstvo«, koje nam nisu bile sklone.³⁶

1.12. Oratorij sv. Josipa

Oratorij sv. Josipa bio je organizirano okupljalište muške mladeži u slobodno vrijeme, osobito u nedjelje i blagdane. Ideju za takvo okupljanje prvi je dao o. Cugini koji je slično iskustvo mogao steći u Lombardiji.³⁷ Novi poticaj došao je od splitskog biskupa Filipa Nakića koji je zamolio isusovce da se zauzmu za vjersku pouku i odgoj muške mladeži koja je u slobodno vrijeme bila prepuštena ulici i skitnji. Patri počеше okupljati dječake na vjeronauk u našoj crkvi u nedjelju, 17. listopada 1897. Bar jednom godišnje upriličeni su ispiti kojima je prisustvovao i biskup te dječacima podijelio sitne darove.

Godine 1899. je konačno ustanovljen Oratorij sv. Josipa, kasnije kolokvijalno nazvan Josipovac. Bio je ustrojen po uzoru na oratorije sv. Karla Boromejskog, pa je boravak bio ispunjen igrom i duhovno–odgojnim programom, a uskoro uvedoše i »fanfare«. Tko je ikada radio s djecom, zna da im je potrebna i igra. Zato oci uzeše u najam neobrađivano polje blizu kuće za igralište i podigoše baraku za okupljanje.³⁸ Zvali su je »domuncula« (kućerak).

Okupljeni dječaci i mladići u oratoriju bi se podijelili u grupe, a svaka je imala svoga predvodnika, koji je nakon kratke vjerske pouke uvježbavao crkvene pjesme i određene molitve. Potom bi svećenik svima razlagao neku vjersku temu. Živahnost splitske djece zahtijevala je suradnju odraslijih laika, pa su uvedeni takozvani »silentiarii« koji su se brinuli za red i šutnju u radu. I dalje su mladi jednom ili dvaput u godini polagali ispit iz vjeronauka, samo su sada umjesto biskupa kao svečanoga gosta, bili svečani ispitivač, gradski župnik i rezidencijalni kanonik don Matej Dvornik. On bi svima održao nagovor o potrebi okupljanja mladeži u oratorij da ne budu izloženi utjecaju ulice, a nakon popodnevnoga euharistijskog blagoslova svakom je učesniku za uspomenu darovao sličicu. Bila je to velika svečanost na koju se okupilo i do tristo dječaka i mladića starijih od deset a mladih od dvadeset godina.

34 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 80.

35 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 82–83.

36 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 82–83.

37 S. Dragičević, *Liber missionum...*, str. 213.

38 *Litterae anuae* 1897, p. 30; 1899. p. 40; 1900. p. 46.

Oratorij je prvotno bio namijenjen samo dječacima i mladićima koji su učili zanate, a kasnije su se pridružili i gimnazijalci. Njihovim pridruživanjem počeo se uvoditi i razne predstave kojima je rado prisustvovao i kotarski predstojnik. Bavljenje mladima uvijek je zahvalan posao, ali nikad nije unosan. Pokazalo se to i u Josipovcu koji je stagnirao jer ga kuća nije mogla novčano pomagati. Sama je, naime, morala Venetskoj provinciji otplaćivati dug za gradnju, pa ju je pritiskalo veliko siromaštvo. U jesen 1902. poslan je za ravnatelja oratorija o. Michaela Chiappi (Kjapi). Mlad i okretan pater dao je oratoriju novi zamah i sjajno ga vodio do jeseni 1904. Upravo u njegovo vrijeme počeli su u oratorij dolaziti i gimnazijalci. Svojim dostojanstvenim nastupom, prijaznim ophođenjem i velikim smislom za rad s mladima pokrenuo je priredbe i osvojio srca građana, te dobivao mnogo darova. Pokazalo se to osobito prigodom njegovih svećanih zavjeta 2. veljače 1903. On je za pedesetu obljetnicu proglašenja dogme (1854–1904) pripremao vrlo svećanu akademiju i uoči Blagdane Bezgrješne 1904. dao na igralištu podići visok i krasan slavoluk, ali ga je noću bura oštetila. Svečanost u čast Bezgrješne ipak se održala, a među uglednim gostima bili su nadbiskup vrhbosanski dr. Josip Stadler, splitski biskup Franjo Nakić i njegov pomoćni biskup Vicko Palunko. Chiappiju je puno pomagao požrtvovni orguljaš g. Rajmund Derado. Darovi ipak nisu mogli pokriti troškove, pa je koješta što se radilo u oratoriju išlo na teret kuće, zbog čega su p. Chiappija smatrali previše rastrošnim. Kako je bio vrlo sposoban, uskoro poslije proslave je bio premješten u kolegij u Kraljevici za profesora logike i metafizike. Njegov odlazak mnoge je rastužio, a srednjoškolci se i otuđili.

Poslije Chiappija u oratoriju je kraće vrijeme bio zastoj, dok nije koncem godine (1904) za upravitelja došao o. Gaspar Sadrina, rodom Albanac iz Skadra. On je bio »realist«. Opet je skupio dobrotvore oratorija, među kojima je prvi bio biskup Nakić koji je uz godišnju potporu od tristo forinti iz zaklade sv. Filipa davao i mjesečni prilog, zatim gospođa Ana Protić udata Roje, Kata Balić i mnogi drugi. Nije se ustručavao i sam krenuti u prošnju za potrebe oratorija. Sredio ga je materijalno, produljio zgradu i u njoj uredio lijepu Kapelu sv. Josipa, a pokraj zgrade igralište. U njegovo vrijeme oratorij je dobio pisana pravila.³⁹ Dao je sastaviti i oratorijsku himnu koju mu je dotjerao obljubljeni katehet Velike realke don Franco Jeričević. Iako je bio duša od čovjeka, Zadrina se nije mogao nositi sa »split-skim berekinima« srednjoškolske dobi, pa je okupljao samo mlade dječake. Poznat je i po tome što je govorio jako brzo i prilično nerazgovijetno. Nije znao dobro hrvatski, pa je nekom dječaku umjesto par »bječava« (čarapa) dao na dar par »bačava«. A gostu koji je došao razgledati grad, za stare zidove (bastion) reče da su to stari gradski »židovi«. Djeca su ga u oratoriju zvala »Manistra« (gusta juha!) jer su čula da obavlja službu »ministra«.

Od 1. siječnja 1911. splitska je kuća zajedno s cijelom Ilirsko–dalmatinskom misijom (»Austrijskom Dalmacijom«) pripojena Hrvatskoj misiji u sastavu Austrijske provincije Družbe Isusove. O. Gaspar Zadrina je želio ostati u Hrvatskoj

39 S. Dragičević, *Liber missionum...*, str. 225.

misiji, pa je poslan za prefekta đaka u Travnik, a oratorij je zbog pomanjkanja vodstva morao biti privremeno zatvoren.⁴⁰ Za vrijeme Prvoga svjetskog rata prostorije oratorija su služile za opskrbu siromašne djece, a to je vodio posebni odbor skrbnih gospođa. Godine 1917. naši oci preuzeše od vanjskih svećenika vodstvo Marijine kongregacije srednjoškolaca, pa su oratorijske prostorije služile njima za zabavu, ali ne zadugo.

1.13. *Splitska kuća u sastavu Hrvatske misije Družbe Isusove*

Nakon zatvaranja kolegija u Zadru 1903, utemeljena je ondje 7. prosinca 1904. stalna rezidencija, ovisna o kolegiju u Kraljevici. Godine 1908. taj kolegij je dokinut jer su se studenti filozofije Venetske i Torinske provincije preselili u Cremonu. Kako zgradu nisu mogli odmah prodati, do daljnjega ostadoše ondje dva patra i jedan brat. Zgrada je prodana tek sredinom ožujka 1910, čime se Venetska provincija riješila velike brige.

Godine 1908. »privremeno« odlaze isusovci i iz Zadra, a kuća je iznajmljena. Najamnina pripada splitskoj rezidenciji, te je g. Ludwig, povjerljiva osoba, redovito šalje. Iako je to bio mali iznos, siromašnoj splitskoj kući dobro je došao. Iz Zadra je u Split stiglo i nešto bijednog, starog pokućstva te nekoliko arhivskih dokumenata. Pripojenjem Dalmacije Hrvatskoj misiji 1910, zadarska, splitska i dubrovačka kuća pripale su novoj redovničkoj pokrajini, ali je zadarska ubrzo prodana za devedeset tisuća kruna da se Venetskoj provinciji namiri preostali dug za gradnju splitske kuće. Kuća je bila useljena 1893, a dug nije isplaćen ni do 1910. Vraćao se vrlo sporo jer splitska kuća nije imala izdašnih prihoda.

Od svoga početka 1879. do pripojenja Hrvatskoj misiji D. I., splitska je »kuća« nekoliko puta promijenila naslov, ali je uvijek prisutan njezin poseban odnos prema Venetskoj provinciji. Bila je, naime, sjedište Ilirsko–dalmatinske misije.⁴¹ Godine 1894–1905. je to »domus professa« i mora se uzdržavati od milostinje, a 1905. počinje, zbog siromaštva, ovisiti o kolegiju u Gorici, zatim 1905–1910. o kolegiju (započeto!) u Veneciji.⁴²

U splitskoj redovničkoj zajednici od početka 1879. do uključenja u Hrvatsku misiju djelovalo je barem trinaest talijanskih i pet hrvatskih patara te desetak braće, uglavnom Talijana.⁴³ U Split su došli i ondje sagradili kuću prvotno radi pučkih

40 O. Gaspar Zadrima nije bio Hrvat nego Albanac, pa ga je venetski provincijal pozvao u matičnu provinciju jer mu je trebao za rad u Albanskoj misiji.

41 U katalogu Venetske provincije 1880–1889. stoji: Missio Illyrico Dalmatica; 1890. –1893. Missio Illyrico–Dalmatica (S. Filippo — Spalato — Dalmazia); 1894–1910. je Missio Illyrico–Dalmatica, Casa delle Missioni d. C. D. G. (della Compagnia di Gesù) Spalato, Dalmazia.

42 A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 439.

43 Talijanski patri su bili: Ayala Antonius (1. superior 1859–1887), Bellini Joannes, Bontempo Henricus (Rovinjanin koji je kao misionar za Hrvate umro u Americi.), Bruschi Caietanus, Chiappi Michaele, Cugini Ernesto, Frigerio Constanzo (4. superior 1907–1908), Lombardini Giuseppe (2. superior 1887–1904. i graditelj kuće), Merlo Antonius Paulus, Panizoni Anselmo, Schmidt Achilles, Zadrima Casparus, Zecchini Antonius (Posebno je učio hrvatski da bude pučki misionar, a kasnije je postao papinski nuncij u Letoniji).

misija, i to se iz godine u godinu potvrđivalo, tako da je od 1879. do 1910. uključno održano oko 725 misija. Najčešće je to bilo na potezu od Kotora do Trsta, ali se zalazilo i u Senjsku biskupiju i Zagrebačku nadbiskupiju. Nitko nije istražio utjecaj misija na vjeru u tim krajevima, a sigurno su znatno pridonijele njezinoj živosti i žilavosti.⁴⁴ Od 1879. do 1918. u splitskoj kući je djelovalo devet hrvatskih patara i šestero braće.⁴⁵ Od jeseni 1908. do jeseni 1910. kuća nije imala superiora. Vjerojatno se naslućivalo pripajanje Hrvatskoj misiji, pa je kućni ministar o. Dvornik obavljao i tu dužnost. Pripojenjem Hrvatskoj misiji, većina hrvatskih patara i braće, bez obzira gdje bili, prešla je iz Venetske provincije u Hrvatsku misiju, a vrijedi i obratno za talijanske patre i braću koji su bili u Dubrovniku ili Splitu.⁴⁶ Zbog posebnih razloga u Venetskoj provinciji ostao je Splićanin p. Pavišić Ante (Pavisich Antonius). Venecijanski patrijarh kardinal Giuseppe Sarto veoma ga je cijenio zbog krjeposti i učenosti, pa ga je i kao izabrani papa Pio X želio imati uza se u Rimu, gdje je naš Ante godinama ispunjavao stranice uglednoga lista »La Civiltà Cattolica«, pišući stručne članke o socijalnom pitanju.⁴⁷ Od Talijana je Hrvatskoj misiji prišao o. Domenico Fantini (+ 20. veljače 1919), rodom iz mjestanca Campese na Brenti u sjeveroistočnoj Italiji. Trideset je godina proveo u Dubrovniku kao »operarius«. Bio je duša Crkve sv. Ignacija, a najviše je ispovijedao. Na sprovod mu je došao cijeli Dubrovnik, jer »umro je dobri otac Fantini.«

Splitska kuća, premda lijepa i prostrana, u novim se prilikama našla, kao i dubrovačka, na periferiji Hrvatske misije i kasnije Provincije, kao što je to bilo i u Venetskoj provinciji, samo što je broj članova s nekadašnjih deset (jedanaest) godine 1909. spao na četiri godine 1912. Hrvatska misija morala je dovoljnim brojem

Hrvatski patri su bili: Dragičević Srećko (Fortunatus), Dvornik Joannes iz Luća u Splitu, Jeramaz Juraj iz Metkovića među prvom trojicom dolaznika iz Dubrovnika, Michieli Vincentius iz Supetra na Braču, Stipković Marcus iz Kraljevice.

Časna braća su bili uglavnom Talijani: Carraro Petrus, Carossi Aloysius, Corti Josephus, Marchesi Josephus, Moscheni Antonius, Orseniga Jacobus, Poli Aurelius, Scirocca Casparus (? Albanac), Spelgatti Daniele, Zanoni Natalis. (Ova je rekonstrukcija učinjena prema dostupnim podacima, a točnu bi dao uvid u godišnje kataloge Venetske provincije)

44 Gledano po godinama, misije su održane: 1879 — 11 puta, 1880 — 9, 1881 — 30, 1882 — 24, 1883 — 23, 1884 — 20, 1885 — 15, 1886 — 23, 1887 — 23, 1888 — 28, 1889 — 19, 1890 — 16, 1891 — 14, 1892 — 10, 1893 — 22, 1894 — 19, 1895 — 12, 1896 — 21, 1897 — 26, 1898 — 47, 1899 — 37, 1900 — 28, 1901 — 34, 1902 — 26, 1903 — 7, 1904 — 25, 1905 — 17, 1906 — 26, 1907 — 21, 1908 — 29, 1909 — 22, 1910 — 41. S g. 1910. završava samostalno vođenje misija iz Splita i 1911. počinju se voditi iz Zagreba kao novoga središta Hrvatske misije! Usporedi: S. Dragičević, *Popis misija od 1845–1915.*

45 Patri su bili: Bašić Antonius (kasnije istupio iz Družbe), Dragičević Fortunatus (5. superior 1911–1913), Dvornik Ivan Kr. (3. superior 1904–1906), Gattin Michael iz Trogira, Gavrić Elias, Jeramaz Juraj iz Metkovića, Michieli Vinko iz Supetra na Braču, Puntigam Antonius iz Graza u Austriji, Stipković Marcus iz Kraljevice (6. superior 1913–1918. ili dulje?).

Časna braća su bila: Drobny Franciscus, Joannes Bulić, Kalčić Romanus, Lovrić Valentinus, Marković Carolus, Vlahović Josephus.

46 Usp. Valentin Miklobušec, *Drugi dolazak isusovaca u sjevernu Hrvatsku (III. dio)*, *Obnovljeni život* 60) 4 (2005) 419–420. i vlastoručno ispisane izjave naših (čuvaju se u Arhivu HPDI Jordanovac 110) da žele pripadati Hrvatskoj misiji u Austrijskoj provinciji.

47 S. Dragičević, *Spomenica...* II. dio, str. 205–215.

ljudi snabdjeti Nadbiskupsko dječjačko sjemenište u Travniku i bogoslovsko u Sarajevu, a sve više su se razvijali poslovi i oko središnje zagrebačke kuće u Palmotićevoj ulici. Tako je za Dubrovnik i Split ostalo malo ljudi, i ta se »rubnost« dugo osjećala, a osjeća se možda i danas.

2. Djelovanje u malim postajama

U vrijeme progona Družbe Isusove u Venetu i Lombardiji, (1866–1870) neki su talijanski isusovci našli utočište u Ilirsko–dalmatinskoj misiji gdje su otvorili tri male, privremene rezidencije ili postaje: u Velom Lošinju, u Opuzenu i na Stravči. U normalnim prilikama ne bi se tako raspršili, ali tada su, ostavši bez krova nad glavom u vlastitoj pokrajini, prihvatili poziv biskupa s naše obale i privremeno djelovali u takvim skromnim utočistima, nastojeći biti na službu dušama i da nastave živjeti u skladu s redovničkim poslanjem. U Velom Lošinju dana im je na uporabu nežupna Crkva sv. Josipa sa samostanom ili gostinjcem, a u redovničkim su pitanjima ovisili o zadarskom kolegiju. U Opuzenu i na Stravči su vodili župe ovisni, u redovničkim pitanjima, o dubrovačkom kolegiju, kasnije rezidenciji.

Kraljevica je poseban slučaj. Venetska provincija je ondje kupila dvorac »Frankopan« u koji je ujesen 1883/4. smjestila filozofat i novicijat, te je tako otvoren kolegij ili kuća formacije redovničkoga podmlatka. Duhovnu izgradnju i filozofsku naobrazbu stjecali su ondje i neki hrvatski mladići, a neki oci iz kolegija su i pastoralno djelovali, pa ni Kraljevicu ne možemo mimoći.

2.1. Rezidencija u Velom Lošinju (1866 — 1892)

Južnije od otoka Cresa i odijeljen od njega uskim kanalom leži otok Lošinj, na kojemu su se razvila dva naselja poznata kao Velo Selo i Malo Selo. S vremenom su sela dobila formu gradića i već dugo se za njih rabe imena Veli Lošinj i Mali Lošinj. Iako je ovaj drugi ljudstvom i bogatstvom davno nadišao onaj prvi, imena nisu zamijenili. Veli Lošinj je koncem 18. st. bio gospodarski dobro razvijen, a život je u njemu bio ustrojen na tradicijama demokratskoga uređenja s mnogim nabožnim društvima koja su imala i socijalni karakter. U »napoleonsko vrijeme« većina je tih društava bila ukinuta, a kasnije su pod vlašću Habsburgovaca bar neka opet obnovljena. Sredinom 19. st. gradić je imao oko dvije tisuće stanovnika te dvadeset i pet brodova duge plovidbe, a raspolagao je i svojim fondovima za zdravstvo, školstvo, ubožnice i druge karitativne ustanove. Svećenička zvanja iz tog vremena daju naslutiti da je i vjerski život bio dinamičan.

U veljači 1848. Mladu misu je u Velom Lošinju svečano proslavio domaći sin Don Maksimilijan Budinić (Massimiliano Budinich). Na prigodnoj obiteljskoj proslavi izražena je želja da samostan koji je don Marko (Marco) Ragusin II (+ 19. studenoga 1865) nakanio graditi bude namijenjen isusovcima koji bi imali doći i preuzeti odgoj školske mladeži. U tu svrhu među uzvanicima je skupljena i od-

ređena svota novca.⁴⁸ Sljedeće godine (1849) don Marko je stvarno započeo graditi samostan, i to milostinjom Velološinjana, koju je pomogla skupljati, među ostalima, i udovica Dume Zorović.⁴⁹ Crkvicu sv. Josipa je podigao na mjestu starije kapelice istog sveca, a do nje samostan, u predjelu Gorenski.⁵⁰ Kad je gradnja 1855. bila dovršena, nije bilo nade da će isusovci doći, pa su pozvani benediktinci. No ni oni nisu mogli doći odmah, nego tek 1859. Za početak uzdržavanja darovana im je i ona svota novca koja je bila prikupljena 1848. nakon Mlade mise don Maksimilijana Budinića, prvotno namijenjena isusovcima.⁵¹ No benediktinci su već 1862. napustili Veli Lošinj⁵² i samostan je ostao prazan. Sljedeće godine don Marco Ragusin II moli da se pozovu kapucini, ali nije uspio.⁵³ Napokon moli biskupa Ivana Josipa Vitezića (b. 1854–1877) da se on pobrine za redovnike koji bi preuzeli samostan, i Biskup se stvarno pobrinuo.

U svibnju 1866. Biskup je obavljao kanonsku vizitaciju župe Veli Lošinj kojom je tada upravljao don Petar Stuparić (don Pietro Stuparich). Tom prigodom predložio je upravitelju da položi župničke ispite i natječe se za mjesto župnika. Kako je prvi kapelan otprije bio imenovan, za drugog mu je obećao jednog od isusovaca koji bi trebali doći u Samostan sv. Josipa. Isusovce je tada lako dobio. Stjepan Ivančić piše: »Kad god. 1866. zbog ukinuća redovskih obitelji u Italiji, pobjegoše u ove strane mnogi Isusovci, krčki biskup presvj. Ivan Vitezić ponudi njima veloselski gostinjac, a oni prihvatise njegovu ponudu, te u njem obitavahu sve do god. 1892. (...)«⁵⁴ Stuparić je 12. i 13. rujna (1866) u Krku uspješno položio ispite i bio imenovan župnikom. Iako mu je nastup odgođen do 24. siječnja 1867, ipak je odmah nakon ispita otišao u Kraljevicu (ne u kolegij jer ga još nije bilo!) i 23. rujna

48 Usporedi: »... Nel febbraio del 1848, [Don Massimiliano Budinich] celebrò con ogni solennità la I. Sta Messa a Lussingrande, e durante il trattenimento d'occasione si progettò che assumessero il convento neo eretto di S. Giuseppe i Padri Gesuiti, per l'educazione della gioventù studiosa. Al tal fine fra i invitati venne raccolta una somma che poi fu devoluta, quale primo importo di sussistenza ai Padri Benedittini venuti nel 1859.« Don Diodato Cossovich, *Storia della parrocchia di Lussingrande*, rukopis bez 1. stranice, (fotokopiju mi je posudio dr. Goran Ivanišević), Lussingrande, 1953. fac. 10. del capit. XXIV, 1894. uz smrt p. M. Budinića.

49 Usporedi: Dr. Goran Ivanišević, *Velo selo — crtica iz prošlosti — Veli Lošinj*, Veli Lošinj 1997, str. 38–39.

50 Iz dostupnih podataka teško je sa sigurnošću zaključiti kome je samostan bio prvotno namijenjen, ali to nije ovdje ni bitno. Prema Stjepanu Ivančiću TOR je bio najprije ponuđen franjevcima trećoredcima u vrijeme provincijala o. Josipa Turčića. »Ali ga on odbi, pošto je oskudijevao prihodima za pristojno uzdržavanje redovnika.« Stjepan Ivančić, *Povjestne crte*, Zadar 1910, str. 232. Valjda se radilo o nedostatnim prihodima samostana. Turčić je bio provincijal 1848–1851, zatim 1851–1854. i opet 1860–1863. Podatke o samostanu nalazimo i kod: don Diodato C., *op. cit.*, na raznim stranicama; dr. Goran Ivanišević, *op. cit.*, str. 38–39. Franjevci trećoredci će ipak doći, ali tek 4. studenoga 1894. za provincijala o. Jacinta Buića, a prvi gvardijan bit će o. Danijel Zec.

51 Usporedi također: Don Diodato C. *op. cit.*, capit. XXIV, 1873–1919, uz smrt o. Budinića 14. siječnja 1894.

52 Dr. Goran Ivanišević, *op. cit.*, p. 38.

53 Arhiv Velog Lošinja, g. 1864, kutija 10, br. dok. 65. čuva se u Hrvatskom državnom Arhivu u Rijeci.

54 Stjepan Ivančić, *Povjestne crte*, Zadar 1910, str. 232.

doveo odande prva tri isusovca za Samostan sv. Josipa.⁵⁵ Bio je to o. Davide Puller (+ 23. 07. 1876, Poyanne, Francuska) kao superior s još jednim patrom i jednim bratom.⁵⁶

U sljedećih dvadeset i šest godina kućni poglavari ili superiori bili su sljedeći oci: Davide Puller od dolaska 1866–1869, Giuseppe Roncaglia 1869–1886, Rocco Pesci 1886–1888, (+ 13. svibnja 1888. pokopan u grobnici don Nikole Rerečića) i Gaetano Bruschi od 1888. do odlaska isusovaca 1892.⁵⁷ Osim njih, na Lošinj su djelovali i drugi oci, pa se tako spominju: 1871. Luigi Zanoni (+ 12. kolovoza 1871, Gradac Hercegovina), 1879. Carlo Pniewski, (+ 8. svibnja 1883. pokopan u nepoznatu grobnicu), 1886. Angelo Frigerio, 1886/1887. Domenico Chiarello, 1888. Francesco Milanese i 1890. Giacomo Bondi.⁵⁸ Od redovničke braće spominje se Francesco Telch, koji je u Velom Lošinj bio od 1875. do smrti 30. kolovoza 1881. Bio je rodnom iz južnog Tirola, a prije Lošinja boravio je na Stravči u Konavlima (1870–1875).⁵⁹ Drugi brat koji se spominje bio je Antonio della Piatta koji je s Lošinja otišao 1888.

Mala zajednica isusovaca bila je veliki blagoslov za otok. Već 1868. su se posebno zauzeli za svećenička i redovnička zvanja, te je nekoliko dječaka i ostvarilo taj poziv. župniku su pomagali u svojstvu drugoga kapelana (II. cooperatore), širili su pobožnost Srcu Isusovu koja uključuje redoviti sakramentalni život, uveli su svibanjske i listopadske pobožnosti, devetnice pred velike blagdane, brinuli se za duhovnu okrpju bolesnika, vršili razna pastoralna djela, a svoje djelovanje su proširili i na Mali Lošinj. Godine 1873. oci Ayala i Jeramaz došli su iz Dubrovnika da drže pučke misije u Krčkoj biskupiji, pa su ih održali također u Velom i Malom Lošinj.⁶⁰ Godine 1876. svoju Mladu misu u Crkvi sv. Josipa slavio je, kao gost, o. Marcello Rocchi. Podijelio je i spomen–sličice na kojima nije upisano ni mjesto ni godina slavljenja. Tako je valjda postupio iz poniznosti.⁶¹ Narod je isusovce veoma zavolio, pa kad su htjeli otići, ljudi ih jednostavno nisu pustili. Otišli su tek nakon duge borbe.⁶² Nakon njihova odlaska samostan je ostao prazan do 5. studenoga 1894, kad su ga preuzeli franjevci trećoredci (glagoljaši).

O isusovcima ima i drugačijih izvješća iz kojih se vidi da bar Hrvati nisu bili posve zadovoljni. Tako je npr. 23. rujna 1874. njih dvadesetak potpisalo molbu gradskoj upravi da se za drugoga kapelana postavi svećenik koji zna hrvatski. Tu

55 Usporedi: Don Diodato Cossovich, *op. cit.*, la terza facciata del capit. XXIII, anno 1866, Visita pastorale trentesima–settima.

56 Usporedi: Don Diodato Cossovich, *op. cit.*, capit. XXIII. Don Pietro Stuparich. 1863–73. Visita pastorale 1866.

57 A. Adlegheri, *Op. cit.*, p. 253.

58 Usporedi dokument br. 622. *Arrivati — Partiti gg. 1886–1888.*, u Arhivu Velog Lošinja, kutija 25. čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Rijeci (pregled je načinjen 1888) i *Popis Velološinskih svećenika* koji je učinio Dr. Goran Ivanišević prema: D. Cossovich, *Storia della parrocchia di Lussin-grande*.

59 S. Dragičević, *Spomenica ...*, svežčić VI, str. 108.

60 S. Dragičević, *Popis misija ...*, Arhiv HPDI, Zagreb.

61 Usporedi: Cossovich D., *op. cit.*, capit. XXIV, 1873–1919.

62 Usporedi: A. Adlegheri, *Storia breve...* p. 260.

je službu inače obavljao o. Gaetano Roncaglia koji nije znao hrvatski, a bio je superior kuće 1869–1886, a po tome i kapelan.⁶³ Valja imati na umu da je i na tom otoku došlo do buđenja hrvatske nacionalne svijesti, osobito otkako je 1867. u Velom Lošinj otvorena Hrvatska čitaonica, prva na kvarnerskim otocima.

Zapisujući povijest župe, don Diodato Kosović (Cossovich) o isusovcima veli: »Oci isusovci u Sv. Josipu nemalo su se žrtvovali za dobro duša. U Malom Lošinj bila je navala vjernika koji su dolazili da se kod njih ispovijede; lijepo su obavljali crkvene obrede, kao i devetnicu sv. Josipu, svete petke žalosnoj Gospi, mjesec listopada ujutro i drugo, ne ometajući nikada crkvene obrede u župi i dobro se slažući sa župnikom. Tako je išlo sve do dolaska o. Gaetana Bruschi DI za superiora 1888. Taj je čovjek bio od onih koji ne ujedinjuju nego rasipaju napore drugih, pa se tako dogodilo da su isusovci morali odande otići. župniku to nije bilo drago, ali tako je to na svijetu.«⁶⁴

Godine 1883. zapisuje: »Isusovci, skoro uvijek kad planiraju odlazak iz neke rezidencije, šalju u nju bolesne oce ili nespokojne, pa kad ti ili umru ili učine nešto neprikladno, vele da je za njih bolje da se povuku. Tako su u tri godine tu umrla dva oca i jedan brat laik. Dana 8. svibnja 1883. umro je o. Karlo Pniewski (iz Družbe Isusove) u osamdeset i drugoj godini života od upale pluća u Samostanu sv. Josipa, i bio je ukopan u grob don Nikole Rerečića. Bio je on drugi otac ispovjednik, a vele da je imao neobičnu narav i pomalo čudan temperament, možda više uzrokovan staračkim nevoljama. Odmah nakon toga poslali su o. Roka Pescija, a i on je bio čudan individuum, koji se g. 1885. teško razbolio.«⁶⁵

Kosovićev sud je jednostran. On ne uzima u obzir činjenicu da su talijanski isusovci u Veli Lošinj došli privremeno, tj. dok se u Italiji ne smire prilike, pa će

63 »Lunge pure in qualità di secondo cooperatore il M. R. Don Giuseppe Roncaglia della Compagnia di Gesù, il quale non poteva appieno soddisfare ai suoi doveri non conoscendo la lingua slava di cui fa uso una gran parte di questa popolazione.« (.) Vidi: *dokument 839*. g. 1875, kutija 17. Vellošinskog arhiva koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Rijeci.

64 »I Padri Gesuiti a S. Giuseppe si prodigarono non poco al bene delle anime ed anche da Luissin-piccino c'era un concorso di fedeli che venivano a confessarsi da essi; tenevano delle belle funzioni; come la novena di S. Giuseppe, i Venerdì sacri all'Addolorata, il mese d'ottobre al mattino ed altre, non impendendo mai le funzioni in parrocchia ed andando di buona armonia col Parroco, il ché continuò fino alla venuta di Padre Gaetano Bruschi, S. J. a Superiore nel 1887 [? 1888.]. Questo era uomo di quelli che non convergono ma disperdono le fatiche altrui e così andò che poi nel 1893. [? 1892.], i padri Gesuiti se né dovettero andare; ciò che dispiasse al Parroco, ma così nel mondo.« Don Diodato Cossovich, *op. cit.*, Lussingrande 1953, capit. XXIV. don Rocco Stuparich. 1873–1919.

65 1883. Quasi sempre i Gesuiti quando progettano l'andata via da una residenza manda in essa dei Padri malattichi o irrequieti e quando questi o muorono o né fanno qualche sinistra dicono che per essi é meglio il ritirarsi. Ecco in tre anni che qui né morirono due Padri ed un laico. — L'8. maggio 1883. morì Padre Carlo Pniewski, d. C. d. G. d'anni 82, di pneumonite, nel Convento di S. Giuseppe, e venne sepolto in Cimitero nelle tomba di D. Nicolò Rerecich. Era secondo, Padre confessore, aveva, dicono, una natura straordinaria e temperamento un po'strano, più forse causante dalle sofferenze della vecchiaia. — R. i. P. — Subito dopo mandarono Padre Rocco Pesci anche lui un individuo strano, che nel 1885., erasi ammalato grave.« Vidi: Don Diodato Cossovich, *op. cit.*, capit. XXIV, don Rocco Stuparich. 1873–1919.

se opet vratiti na svoje specifične poslove za kakve na Lošinju sigurno nije bilo uvjeta. Napokon, redovnička zajednica raspoređuje svoje ljude prema svojim mogućnostima te važnosti mjesta i poslova, a Veli Lošinj sigurno nije bio jako važan niti je pružao velike mogućnosti. On je dao Družbi dva svoja sina: o. Maksimilijana Budinića i o. Ivana Rerečića. Obojica su pripadala starim, hrvatskim obiteljskim lozama koje su Crkvi podale više svećenika.⁶⁶

O. Maksimilijan Budinić je bio najprije biskupijski svećenik. Rođen je 15. veljače 1825, a Mladu misu je slavio 1848. Doktorat iz filozofije i teologije stekao je na Bečkom sveučilištu, postao profesor govorničtva na Sveučilištu u Padovi i pastoralne teologije u padovanskom sjemeništu. Odrekavši se obiju katedri, stupa u Družbu 7. prosinca 1856. u Veroni. Nakon redovničke formacije predavao je hrvatski i njemački (1862–1868) u Dubrovniku na javnoj gimnaziji koju vode isusovci. Svečane javne zavjete položio je u Dubrovniku 2. veljače 1867. Iz Dubrovnika je premješten u Zadar, gdje na privatnoj sjemenišnoj gimnaziji predaje iste predmete kao i u Dubrovniku. Godine 1870/71, uz rad na gimnaziji, pomaže u pastoralnom radu bolesnom o. Vincenzu Basileu u Zemunik. U Dubrovnik se vratio 1874. i tamo ostao do smrti 15. siječnja 1894. kao kućni duhovnik i operarius u crkvi. Prikupljao je građu za povijest stare Dužbe u hrvatskim krajevima.⁶⁷

O. Ivan Rerečić je rođen 4. kolovoza 1860. Nakon osnovne škole u rodnome gradu odlazi u sjemenište »Zmajević« u Zadru koje su tada vodili isusovci. U Družbu je stupio 13. rujna 1879. Filozofiju i teologiju studira na Sveučilištu u Innsbrucku, a potom matematiku i fiziku na Bečkom sveučilištu. Iz istih predmeta postiže doktorat na Sveučilištu u Padovi i predaje ih dvadeset i tri godine na isusovačkim učilištima u Cremoni i Bresciji. Preminuo je nenadano u Bresciji 6. veljače 1926. đaci su ga jako voljeli kao dobra i vrsna profesora, a vanjski su ga ljudi zapamtili kao razborita savjetnika u duhovnome životu. Od živih jezika dobro je poznao hrvatski, njemački, španjolski i talijanski. Budući da je od mladosti bio vezan uz Venetsku provinciju DI, a ona ga je i trebala kao cijenjenoga profesora, nije 1910. prešao u Hrvatsku misiju.⁶⁸

Toj dvojici Velološinjana pribraja se i o. Franjo Raguzin (o. Francesco Ragusin) iz Malog Lošinja. On je u djetinjstvu često dolazio isusovcima u Veli Lošinj, gdje je i dobio poticaj za redovnički život te stupio u Družbu.⁶⁹ O njemu nemamo drugih dostupnih podataka.

66 *Popis Velološinjskih svećenika* dr. Gorana Ivaniševića donosi njihova imena. Godine 1583. je to don Nicolò Rerecich kao plovnik, 1670. don Antonio Budinich bez naznake službe, a 1644. don Antonio Ragusin I.

67 Opširniji životopis vidi: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić I, str. 112–117. i don Diodato Cossovich, *op. cit.* capit. XXIV, 1873–1919, uz smrt o. Budinića 14. siječnja 1894.

68 Opširniji podaci: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 269–270.

69 Spominje ga Diodato Cossovich, *op. cit.*, terza facciata del capit. XXIII. i dr. Goran Ivanišević, *Velo selo — crtica iz prošlosti — Veli Lošinj*, Veli Lošinj 1997, str. 39.

2.2. župa u Opuzenu (1867 — 1879)

Tijekom druge polovice 19. st. Opuzen je bio selo srednje veličine uz Neretvu, na južnoj granici Splitske biskupije. župa je osnovana 1816. i franjevci su njome mirno upravljali sve dok nije 1849. za župnika došao fra Ivan Grubković. Između njega i župljana došlo je do nesporazuma koji se nije dao zagladiti, pa je župa 1855. povjerena biskupijskom svećeniku don Pavlu Diani. Za njegova vremena (1856) isusovci iz Dubrovnika, oci Ayala i Carrara, držali su pučke misije i za spomenu postavili križ na obali Neretve. Tijekom sljedećega desetljeća izmjenjivali su se sad franjevci, sad biskupijski svećenici, ali do mira nije došlo. Godine 1865/66. župom upravlja don Marin Krstulović, ali je on negdje oko Nove godine otišao te je župom upravljao župnik iz Komina, fra Šimun Čulić.⁷⁰ On pak nije mogao biti u službi redovit, a narod je teško podnosio što je četiri mjeseca bio bez svoga stalnog župnika. Skrbeni biskup Marko Kalogjera htio ih je obradovati i utješiti, pa zamoli superiora Ilirsko–dalmatinske misije u Dubrovniku o. Ayalu da im bar za Uskrs 1867. pošalje jednog patra. I pade kocka na o. Bernardina Carraru koji je dobro znao hrvatski jer je više godina djelovao u Trebinjskoj misiji, a potom je nastavio djelovati kao pučki misionar po Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. O. Carrara je mislio da će u Opuzenu ostati samo nekoliko dana, a ostao je dvanaest godina. Prisiliše ga na to seljaci svojim molbama, a izgleda da je vrijedila i ona: »Teško je žabu u vodu natjerati.« Seljaci sami urediše s biskupom sva pitanja oko njegova ostanaka. Bio je visok, ozbiljan, stroga i gotovo mrka pogleda, načelan u zahtjevima, a u duši dobar kao kruh. Misnik Božji kakvoga su Opuzenci željeli. Osvojio ih je svojom pojavom i nastupom. Odmah je počeo župu pripravljanu na pučke misije koje su 1868. održali oci Ayala i Giuriceo, i tom su prigodom ustanovili Apostolat molitve.⁷¹ Carrara je bio i upravitelj škole do 1869, kad je država na tu dužnost stavila građansku osobu.

Carrara je neko vrijeme upravljao i Kominom, a na župi su s njim obično bili još jedan pater kao kapelan i jedan brat za kućne poslove. Kao kapelani spominju se: 1867/68. o. Luigi Pozzi (+ 7. kolovoza 1898), 1870–1872. o. Mateo Negrotti (+ 6. listopada 1880) 1873–1875. o. Gaetano Bruschi, koji je od 1875–1879. bio župnik,⁷² a Carrara je i dalje ostao na župi kao duhovni pomoćnik. Preminuo je u Opuzenu 13. siječnja 1879. Te godine župa je vraćena biskupu. Od braće spominju se najprije Francesco Talandier, Francuz iz Nice, koji je u Opuzenu i preminuo 8. studenoga 1868,⁷³ zatim br. Carmelo Cantagallo 1870–1877. koji je također preminuo u Opuzenu 28. rujna 1877.⁷⁴ Sva tri isusovca koji su ondje preminuli pokopani su na groblju u Podgradini. A kad 1890. Opuzenci sagradiše za svećenike novu grobnicu, preniješe u nju i posmrtnu ostatke sve trojice preminulih redovnika.

70 Usporedi: Jozo, don Bebić, *župa Opuzen*, monografija, Opuzen 1983. *župnici*, str. 79–84.

71 *List biskupije splitsko–makarske*, god. 1886, str. 82. Navod prema: Jozo, don Bebić, *op. cit.*, p. 106.

72 Usporedi: Jozo, don Bebić, *op. cit.*, str. 82.

73 Vidi: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić IV, str. 29.

74 Vidi: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić VI, str. 86.

O. Carrari postaviše i natpis: P. BERNARO CARRARA / S. I. / DIE XIII JAN. / A. MDCCCLXXIX / V. D. INCOLAE / HUIUS PAROECIAE / AERE PROPRIO / AC LABORIBUS / HOC TUMULUM / GRATI ET MEMORES / POSUERUNT / PRO SACERDOTIBUS 1890.⁷⁵

U svojim sjećanjima na Opuzen, o. Bruschi piše: »Završavam s opažanjem da u toj kući (u kojoj se zbog skučenosti i najbjeđnijih uvjeta za stanovanje jedva i moglo osjećati išta drugo osim učinka svetog siromaštva i mrtvenja) unatoč bijedi vlada i caruje vesela bratska ljubav. Svi su isusovci uživali opće povjerenje župljana, a p. Carrara je, i za života i poslije smrti, bio obljubljen kao otac. Svakako, iz takve se uspomene razabire da su isusovci ondje stekli možda najviše zasluga i zadobili najviše utjeha.⁷⁶

2.3. župa na Stravči 1867–1888.

Dubrovački biskup dr. Vinko Zubranić (b. 1856–1870.) nije imao svećenika da ga pošalje za župnika na Stravču, malo brdsko selo u Gornjim Konavlima koje je više »stanište za koze nego za ljude«, zapisao je o. Giuseppe Adelasio,⁷⁷ pa zamoli za pomoć o. Giovannija Marcuccija (prov. od 27. prosinca 1867 do 9. ožujka 1873.), provincijala Venetske provincije kojoj je pripadala i Ilirsko–dalmatinska misija. Provincijal mu je poslao o. Hilarija Odachowskog. Unatoč poodmakloj životnoj dobi i slabome zdravlju, Hilarije se u tome brdskom mjestancu »nastanio s posebnom ljubavlju 29. studenoga 1867«⁷⁸, i bio je prvi isusovac koji je onamo stigao. Ostao je samo osam mjeseci. Teško bolesna, odniješe ga sljedećega ljeta u Dubrovnik. Drugi isusovac na Stravči bio je o. Andrea Rossi iz Rimske provincije. Stigao je 15. svibnja 1867. i ostao do 14. listopada 1874. Bio je najprije kapelan Odachowskome, a onda i drugome župniku o. Giuseppeu Feniliju koji je bio treći isusovac koji je na Stravču prispio 1868. i ostao ondje do 1884. četvrti isusovac bio je o. Domenico Fantini. Najprije je bio kapelan o. Fenilija od 18. listopada 1874. do 30. rujna 1884, a onda je nastavio raditi kao župnik do 1. listopada 1888. Posljednje godine kapelan mu je bio o. Giacomo Bondi (1887–1888). Oni su bili i posljednji isusovci na Stravči. Uz isusovce svećenike bio je uvijek bar jedan brat koji se brinuo za kućanstvo. Od 1867–1888. izredali su se: Petrolli Alessandro Crispino (bio ondje četrnaest godina), nekoliko godina Francesco Telch, Tirolac, kojeg ćemo kasnije sresti na Velom Lošinju, a Giuseppe Gimpel, Antonio Dorighini, Antonio Bonato i Lodovico Bertoni dolazili su povremeno iz Dubrovnika.⁷⁹

Stravča je bila siromašna župa, raštrkana u dvanaest sela s više kapela i šest groblja. Vlada je, u ime potpore, davala godišnje 105 forinti za uzdržavanje žup-

75 Usp. Jozo, don Bebić, *op. cit.*, str. 88–89.

76 Usp. A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 260, 6.

77 G. Adelasio, *Rukopis*, (bez paginacije), u arhivu HPDI, Jordanovac 110; Usp. A. Aldegheri, *Storia breve...*, p. 260.

78 G. Adelasio, *Rukopis*.

79 Vidi u A. Aldegheri, *Breve storia...*, str. Š101Ć i S. Dragičević, *Spomenica...*, na raznim mjestima.

nika, kapelana i obično jednoga brata, ali to nije bilo dosta. župljani su morali godišnje davati dvanaest oka pšenice po kući, ali mnogi to nisu mogli zbog siromaštva. Ljudi ipak nisu zaboravili svoje svećenike, nego bi tijekom godine netko donio janje, netko mlijeka, netko sira, tako da se nekako spajalo kraj s krajem. Pomagala im je i zajednica iz Dubrovnika, udaljenog osam sati pješčenja.

Drugi župnik, o. Fenili, ponio je sa Stravče raznih uspomena, a mi ćemo spomenuti samo neke. Jednom je prigodom pošao u neku podružnicu da se održi crkvena proslava. Poslije mise čuo je kako se seljaci pred crkvom prepiru treba li mu dati konja za povratak ili ne, jer da je dobio dosta novca kao milostinju, pa može konja i platiti. To iznenadi i razljuti oca, pa on pri izlazu iz crkve baci skupljeni novac i reče seljacima: »Ni ja ni moji drugovi nismo došli među vas radi vašeg novca. Vaš je biskup molio da mi ovamo dođemo, i mi se ovdje brinemo jedino za vaše duše!«⁸⁰ Zastidjeni seljaci pokupiše bačeni novac i odniješe ga u kuću u kojoj je župnik odsjeo. Drugi je događaj diploma s medaljom koju je dobio za sir što ga je iz Stravče poslao na izložbu u Beč, gdje je potvrđeno da se u Stravči proizvodi kvalitetan sir. Treća uspomena odnosi se na pravoslavne »hrišćane« iz istočne Hercegovine koji su za ustanka 1875. prebjegli u Stravču na čelu sa svojim popom Markom, te se njih oko šest stotina nastanilo među katolicima. Austrijska vlada doznala im je mjesečnu pomoć koju im je isplaćivao o. Fenili kao katolički župnik sve dok nije 1884. poslan u Dubrovnik za ravnatelja biskupskoga dječjačkog sjemeništa.

Nakon deset godina kapelanske službe na Stravči, postade župnikom 30. rujna 1884. o. Domenico Fantini. Kad je on 1874. došao za kapelana, počeo je u župi novi život. U svojoj siromašnoj sobi otvorio je školu za djecu. Učio ih je čitati, pisati i računati, te ponešto i talijanskome. Glavni mu je predmet ipak bio katekizam. Bio je veseljak koji je goste dočekivao s harmonikom. Jednom je to skoro platio glavom, ali bi »čudom« spašen. Silno je zavolio svoju župu i o njoj rado pisao i pričao. Ljudi su ga zapamtili kao mladoga svećenika koji se uvijek žuri i trči po kozjim stazama u onom kamenjaru. Već kao kapelan, a i poslije kao župnik, dobro se slagao s pravoslavnim popom Markom, koji mu se pohvalio da bolje stoji s katolicima nego li sa svojim pravoslavicima. Ipak će Fantini imati problema s njim i pravoslavcima. Jednog dana dođe pop Marko sav uzrujan i zapita o. župnika: »Je li istina da si vjenčao jedan moj srpski par?« »Ja to ne bih učinio ni za dvjesto forinti«, odlučno će o. Domenico. »A moji su ljudi rekli da si ih ti vjenčao!« Napokon se o. Fantini sjetio o čemu bi mogla biti riječ. Jednom, dok je u crkvi klečao i Bogu se molio, uđe jedna djevojka s momkom u pratnji nekolicine ljudi. Prodoše redom pokraj njega i položiše nada nj ruku, zatim pođoše u svetište i poljubiše svete moći. Ne znajući što bi to moglo značiti, o. Fantini se nastavio moliti. A oni kasnije rekoše popu Marku da ih je katolički župnik, isusovac, vjenčao. Nakon okupacije Bosne 1878. tih je pravoslavnih hrišćana pomalo nestalo.

80 G. Adelasio, *Rukopis*.

Isusovci su na Stravči sagradili novu župnu crkvu, proširili župski stan i obnovili seosku Kapelu sv. Jurja, zaštitnika Stravče. Za Jurjevo bi uvijek došao neki pater iz Dubrovnika za svečanoga propovjednika, a najčešće je to bio o. Juraj Jeramaz. Bila je to prava pučka »fešta«. Uvelo se, a nakon odlaska isusovaca dugo održalo, svečano slavljenje sv. Ignacija. Nakon mnogo truda i muke, Stravča je bila duhovno preporođena i materijalno obnovljena, pa je isusovci predadoše opet biskupijskom svećeniku ujesen 1888, kad je o. Fantini premješten u Split za pučkoga misionara. Pravi razlog njegova odlaska bila je premala usklađenost tih malih postaja s našim Institutom, tim više što su naši morali ondje vršiti službu župnika. Dugo je trebalo moliti dubrovačkoga biskupa mons. Mateja Vodopića da Družbu oslobodi od te brige. Popustio je tek nakon uzaludnog ulaganja svih sila da se odupre zahtjevu Družbe.

Fantini je u Splitu ostao samo godinu dana, pa je opet premješten u Dubrovnik, gdje su ga često posjećivali nekadašnji njegovi župljani. On će 12. prosinca 1888. o Stravči zabilježiti: »Stravčani će se sjećati ljubavi koja je među njima vladala, uklonjenog neprijateljstva, obuzdane osvetoljubivosti, dobrog glasa što su ga uživali u susjednim župama i selima. čak su i na sudu u Cavtatu priznavali: 'Odkako su isusovci na Stravči, sud nema skoro nikakvog posla ni prijavljene parbe, dočim je toga prije bilo podosta'.«⁸¹ Plodove isusovačkoga rada na Stravči još će osjetiti i biskup dr. Josip Marčelić koji je o. Adelasiju, najstarijemu članu Družbe u Dubrovniku, poslao pismo sljedećeg sadržaja: »Moja je dužnost da uvelike pohvalim rad časnih otaca Isusovaca i njihovo spasonosno djelovanje na Stravči. To je ne samo moje priznanje, već i priznanje građanskih vlasti. Taj će solidan rad imati i duboki korijen, koji će i u buduće donijeti obilan plod. Molim da i u moje ime izrazite veliku i duboku zahvalnost svim ocima koji su obilno radili na Stravči.«⁸²

2.4. Kolegij u Kraljevicima od 1883. do 1908. a 1910. dvorac je prodan

Austrija je 1866. bila prisiljena napustiti pokrajine Veneto i Lombardiju, te su one pripojene Italiji. Tada su vlasti masonsko-liberalnoga usmjerenja počele i u tim pokrajinama progoniti isusovce koji se raspršiše na sve strane. Dobar dio ih je otišao u prekooceanske misije, neki odoše u mirnije regije Italije, neki se skloniše u Tirol, a neki u Dalmaciju. U tim žalosnim prilikama Družba je posebnu brigu posvetila svomu podmlatku: novacima, retoričarima i filozofima. Oni se prebaciliše u Gorheim u Voralbergu gdje nastaviše novicijat, odnosno studij. Kad je onda austrijska liberalna vlada 30. srpnja 1870. opozvala konkordat što ga je Car 1855. sklopio sa Svetom Stolicom, bilo je jasno da će uskoro i ondje početi progon. Ne čekajući moguće nasilje, novaci, retoričari i filozofi Venetske i Rimske provincije poslani su u Francusku. Godine 1879/80. i u Francuskoj je neočekivano planuo progon svih redovnika, a osobito isusovaca. Ta oluja odnese novake, retoričare i

81 S. Dragičević, *Spomenica...* II. dio, svežćić I, str. 205.

82 S. Dragičević, *op. cit.*, str. 205. Opširan Fantinijev prikaz života i rada na Stravči vidi također u A. Aldegheři, *op. cit.*, p. [100].

filozofe Venetske i Rimske provincije u španjolsku, u praznu zgradu dokinute kartuzije *Ara Christi* blizu Valencije. Ubrzo se osjetilo da je zgrada za sve pretijesna, pa retoričari i filozofi u jesen 1882. prijeđoše u praznu kartuziju *Porta Caeli*, jednako dokinutu 1835. Obje su »kartuzije«, zbog surove klime, bile nepogodne za dulji boravak, pa su poglavari razmišljali kako da mlade isusovce premjeste u Italiju, koja se dosta primirila, ili bar nekamo bliže.

Provincijal o. Valentino Steccanella (prov. od 24. veljače 1881. do 24. ožujka 1887) je tražio prikladan smještaj u Gorici, Koruškoj, Tirolu, Istri, Lichtensteinu, čak i u češkoj, ali sve uzalud. Pozivao je i poticao na molitvu, osobito sv. Josipu, da bi mu pomogao naći rješenje. Ono što se napokon našlo, primljeno je kao pravi dar svetoga zagovornika, a to je bio dvorac »Frankopan« u Kraljevici. Oci misionari iz Dalmacije već su prije spominjali taj dvorac, ali je to palo u zaborav. Sada je do Provincijala doprla vijest da je preč. Fidelis Höpperger od države kupio dvorac za sestre milosrdnice iz Zagreba, ali su ga one spremne prepustiti isusovcima za istu cijenu. Höpperger je, dapače, obećao da će od Vlasti isposlovati dopuštenje da se isusovci u njemu nastane. Pouzdan i iskusan čovjek potajno je obišao dvorac da se uvjeri je li prikladan za željenu namjenu. Nakon povoljna izvještaja Provincijal je krenuo u potragu za dobročiniteljima koji bi pomogli kupnju dvorca. Početkom ožujka 1883. našao je, preko p. P. Kleutgena iz Münchena, jednu dobročiniteljicu koja je izdašnom svotom pritekla u pomoć. Bila je to baronesa Clementina von Lottersberg. Kad je novac bio osiguran, krenu Provincijal žurno u Zagreb na razgovor s preč. Höppergerom. Posjetio je i bana Ladislava Pejačevića koji ga je vrlo ljubezno primio, zatim ministra školstva i nadbiskupa kardinala Mihalovića. Ohrabren stavom visokih uglednika u Zagrebu, Steccanella odmah pohita u Senj do mjesnoga biskupa mons. Jurja Posilovića, iskrena Družbinog prijatelja. S povoljnim vijestima vratio se u Italiju kamo je uskoro stiglo i Banovo odobrenje da venetski isusovci, kao inodržavljeni, smiju u dvorcu ustrojiti svoju kuću za izobrazbu podmlatka. Taj neočekivano brz i sretan rasplet pripisivali su osobitom zagovoru sv. Josipa, pa njemu posvetiše novi dom, a u domu i polujavnu kapelu.⁸³ Dvorac je bio popravljen i prepravljen za novu namjenu, te u jesen 1883. dođoše iz španjolske, iz kartuzije *Porta Caeli*, retoričari i filozofi, radosni što im se progonstvo dokončalo. Nisu doduše u Italiji, ali nisu ni daleko!

Venetsku je provinciju mučila i briga za smještaj novaka koji su već 1882. iz španjolske stigli u Italiju i privremeno se smjestili u Soresini kod Cremona. Da bi i njima osigurali trajan smještaj, na dvorac u Kraljevici dogradiše jedan kat, i u lipnju 1884. doseliše se i novaci. Tako se u Kraljevici nađoše opet zajedno novaci, retoričari i filozofi Venetske provincije. Unatoč svim progonima, njihov je broj stalno rastao, te je početkom 1886. u dvorcu bilo stotinu i jedanaest osoba: trideset i dva filozofa, osamnaest retoričara i dvadeset i devet novaka. Ostalo su bili profesori i braća pomoćnici.⁸⁴

83 Opširnije vidi u A. Aldegheri, *op. cit.*, pp. [73–77].

84 Opširan prikaz izгона iz Veneta i Lombardije, smještaj u Tirolu, a potom u Francuskoj i španjolskoj, te napokon dolazak u Hrvatsku, donosi A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 268–279. i [73–77].

U vrijeme dolaska isusovaca u Kraljevici je bio župnik don Jakov Randić, svećenik »umjeren i štedljiv, a za svaku plemenitu stvar darežljiv, vatren, a nikad pretjeran, marljiv i revan, bistar i okretan, a povrh svega i nadasve dobar — pravi tip hrvatskoga Primorca i uzorni duhovni pastir i prosvjetitelj svoga naroda.«⁸⁵ I on »i narod primiše isusovce s mnogim iskazima ljubavi.«⁸⁶ U svome novom domu mladi studenti radosno prionuše uz knjigu, a sve u skladu s »Ratio studiorum«. »Svi su se trudili da nauče domaći jezik, ne bi li mogli katehizirati djecu nedalekog Bakarca i šmrike, a siromasi su na vratima dvorca dobivali kruh.«⁸⁷ Budući da nisu imali crkve za javnost, isusovci nisu mogli puno raditi za obližnje ljude, ali su jedan ili dva oca po potrebi ispovijedali kod ulaza u dvorac, a ponekad su i propovijedali u župnoj crkvi. Za vrijeme praznika bi odlazili u okolice, u Rijeku, u gradove Istre i Dalmacije, pa čak i u Italiju, da naviještaju Božju riječ.⁸⁸ Nikakvo čudo što su se s narodom i sa župnikom brzo i iskreno sprijateljili. Kad je župnik 1888. slavio Zlatnu misu, posvetili su mu čestitku na latinskom jeziku: »Reverendissimo Dno. Dno. Jacobo Randić / Portus — regii / Parocho Benemerentissimo / De secunda vice qua quinquagenost post annos / Sub Auspiciis Sacratissimi B. Virginis Cordis / Sacrum Peragit Solemniter / Societatis Jesu / Frangepanica Domus / Laetabunda / Congratulatur /

Epigramma Lapsus est dimidium saeculi, ex quo purus ad aram / Presbyter obtuleras munera prima Deo. / Tu vigil es Pastor, tu Christi ad pascua ducis / Tuque gregem mira jugiter arte juvas / Vive diu sospes, totidem ut volentibus annis / Haec oculis iterum lux micet alma tuis. / Plaudite nunc, Socii, Pastori plaudite vestro: / Plaudite et insolitum fundite ab ore sonum.⁸⁹

U prosincu 1890. župa je slavila svoju stogodišnjicu, pa je župnik Randić za tu prigodu pozvao isusovce iz Splita da održe pučke misije. O tim misijama imamo tri njegova izvještaja koji se ponešto razlikuju. Prvi je napisao za Katolički list i glasi: »Došao je iz Spljeta apoštolski poslanik, poznati o. Josip Lombardini, koji je održao devetnicu na čast neporočno začetoj Bl. Dj. Mariji. Pobožni moj kraljevički puk okoristio se tom izvanrednom sgodom. Preko 1000 se duša u ovoj devetnici podkriepilo presv. tielom i krvlju našeg Spasitelja. Dao Bog bila ova 100–godišnjica na spas moj i moga stada!

U Kraljevici 9. prosinca 1890.

Jakov Randić

Zač. kanonik župnik jubilarac.«⁹⁰

85 M. Liković, *Iz prošlosti Kraljevice*, str. 43. Djelo je izdao župni ured prigodom dvjestote godišnjice osnutka župe, tiskano u Opatiji 1990.

86 A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 279.

87 A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 279.

88 A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 279.

89 Čestitku je donio *Katolički list*, Zagreb, 1888, br. 35, a M. Liković, u *op. cit.*, p. 43–44. donosi i latinski tekst i hrvatski prijevod.

90 *Katolički list*, br. 50, 1890.

Drugi »izvještaj« je u župskoj spomenici, a tamo veli da je propovjednik bio o. Juraj Jeramaz iz Splita, koji je s pukom održao trodnevne duhovne vježbe, a u nedjelju da je bila svečana proslava.⁹¹ Treći je izvještaj u dopisu biskupskom ordinarijatu u Senju, gdje piše da je ta svečanost bila rijetko viđeno slavlje. Devet je dana — veli — propovjednik iz Splita ujutro i uvečer propovijedao.⁹² Nejasnoću rasvjetljuje o. Dragičević. On je zapisao da je misije (ne trodnevnicu!) u župi Kraljevici i filijali šmriki održao o. Lombardini, a na misijama da je predmolio i hrvatski govoričnik održao skolastik Antun M. Bašić.⁹³ Očito je dobri župnik bilješku u župnu spomenicu unosio nešto kasnije, pa mu se, već i zbog godina, namjesto imena o. Lombardinija potkralo ime o. Jeramaza, o kojemu se posvuda govorilo kao o žarkom misionaru, što je i bio.

Bilo bi krivo pomisliti da su mladi talijanski isusovci sa svojim profesorima u Kraljevici uživali potpuni mir. Nije, doduše, bilo progona kao u Italiji i nekim drugim europskim zemljama, ali je masonsko-liberalistički svjetonazor i u Hrvatskoj imao jakih sljedbenika koji su u isusovcima vidjeli svoje najveće neprijatelje i svuda im pravili smetnje. Glavno njihovo oružje bili su pamfleti u kojima su izvrtali istinu. Jedan takav slučaj dogodio se i u Kraljevici.

Uvečer, 12. siječnja 1901, iz rektorove je sobe ukradeno 6.454 kruna i 70 filira.⁹⁴ Sumnja je pala na Nazarija Kehlera, bravara koji je često dolazio u kuću da popravlja ključeve i brave, pa je cijelu kuću izvrsno poznao. Uživao je povjerenje ukućana, i od jednog isusovca naučio fotografirati. Sumnja je bila potkrijepljena činjenicom da ga je te večeri, u vrijeme kad su svi redovnici bili kod večere, na stubama koje od rektorove sobe vode prema izlazu susreo skolastik Carlo Beretta, pri čemu se Kehler vrlo zbunio. Koji dan prije toga bio je kod o. rektora, te molio i dobio neku novčanu pomoć. Tom prilikom je zapazio gdje je blagajna i gdje su ključevi. Pa ako i nije došao s nakanom da to sazna, sada kada je saznao, nije se mogao oduprijeti želji da to iskoristi. Krađa je došla pred sud. Kehler je sve zanjakao i odbio suočenje sa skolastikom Berettom, jer da, tobože, ne zna talijanski, a s isusovcima je vazda razgovarao tim jezikom. Budući da nije mogao dokazati svoj »alibi«, a protiv njega su svjedočile i svjedokinje koje je doveo sebi u prilog, sve je vodilo zaključku da je baš on počinio krađu. Sudbeni stol u Ogulinu ga je proglasio krivim i osudio na tri godine zatvora, a »Stol sedmorice« mu je povisio kaznu na četiri godine. No bravar je iza brave proveo samo godinu i pol. Najednom se javila njegova stara i bolesna tetka koja je pripovijedala da ga je one noći čula kako u svojoj sobi radi, lupa itd., da nije, dakle, mogao biti u krađi u samostanu. Nekoliko svjedoka je ponovno saslušano i 7. siječnja 1905, bez ikakve ponovljene rasprave, zagrebačko Državno odvjetništvo izjavljuje da više nema razloga za progon Kehlera, i on bude pušten na slobodu. Odmah poslije toga njegov odv-

91 *Župska spomenica*, str. 28.

92 Bisk. arhiv, 1890, dokument br. 1714. — Ovdje su sva tri izvještaja donesena prema: M. Liković, *op. cit.*, p. 49.

93 S. Dragičević, *Popis misija 1852–1915*, za g. 1890, str. 49.

94 U raznim pamfletima navode se razni iznosi.

jetnik Dr. Hinko Hinković, poznati mason, poče u »Novom listu« objavljivati pamflet protiv kraljevičkih isusovaca. Pamflet je odatle preuzeo »Pokret«, a onda ga je autor objelodanio i kao jeftinu knjižicu pod naslovom »Kragja kod Kraljevičkih jezuita«. Na taj bezočni pamflet, i na druge, odgovorila je »Hrvatska straža«. ⁹⁵

Iako kolegij u Kraljevici nije imao izravno pastoralno poslanje među našim ljudima, nije ga mogao ni posve isključiti. Nešto smo o tom već rekli, a nešto ćemo dodati uz pojedince koji su posebno zapamćeni. O. Alberti Gioachino (+ 20. siječnja 1940) je došao u Kraljevicu odmah po završetku studija teologije u Italiji, te je od 1904–1906. bio rektor kolegija i prefekt studija. Lijepo je naučio hrvatski i spremno ispovijedao naše ljude koji su u velikom broju dolazili na ispovijed k isusovcima u »kaštio«. ⁹⁶ O. Dagnino Raphaele (+ 3. srpnja 1919) je filozofiju učio u Kraljevici od 1899–1901. Vrlo lijepo je naučio hrvatski, čak i izgovor i naglasak, tako da je hrvatskim skolasticima predavao njihov jezik. Djecu je poučavao u katekizmu i već kao skolastik prigodice propovijedao hrvatski. Bio je tako prijazan i susretljiv s našim ljudima da su svi u njemu vidjeli Hrvata. A bio je i za sve sposoban. Da su mu poglavari 1910. dopustili, rado bi ostao u Hrvatskoj. ⁹⁷ O. Sarradimigni Giuseppe (+ 3. siječnja 1924) je bio čovjek vrlo praktične naravi, pa je često obavljao službu ministra, prokuratora i operariususa, a te je službe 1897. obavljao i u Kraljevici, kasnije u Zadru, a 1901–1909. u Dubrovniku. Dobro je naučio hrvatski i 1910. bi najradije ostao kod nas, osobito u Dubrovniku gdje je tada bio, da ga poglavari nisu pozvali da se vratiti u svoju Venetsku provinciju. ⁹⁸ O. Rosan Giuseppe (+ 29. listopada 1939) je dobro znao hrvatski i bez teškoće propovijedao ako nije bilo hrvatskoga propovjednika. Ipak je, bez potrebe, nalazio teoretske poteškoće u naglascima. Djelovao je u Zadru, Dubrovniku i Splitu. Iako rođeni Zadrani, te je u »Zmajeviću« pohađao i gimnaziju, 1910. je izabrao Venetsku provinciju.

U osobitoj uspomeni našima i vanjskima ostao je p. Mihovil Gattin, rodom Trogiranim. U Kraljevici je bio od 1895–1907, obilazeći okolo kao pučki misionar. Poput prvih misionara Basilea i Ayale, svuda je širio pobožnost Srcu Isusovu i osnivao društva. Napisao je i molitvenik »Put k Srcu Isusovu«, koji je više puta izdan u Senju. Bio je prvi utemeljitelj »Djevojačkog društva Srca Isusova«. Dao je tiskati njihova pravila po kojima su se društva osnivala širom domovine. Uveo je pjevanje »zlatne krunice« po novome napjevu koji je priredio o. Giovanni Frosio Roncalli, a i danas ga narod rado pjeva. Njegovo je geslo bilo: »širimo svuda pobožnost Srcu

95 *Hrvatska straža, Isusovci*, 1909, str. 504–519. Pamflet je objavila i *Slobodna misao*, glasilo hrvatskih i srpskih slobodnim mislilaca (god. I, br. 5, studeni 1910). Cijeli je taj broj ispunjen pamfletima protiv isusovaca. U pamfletističkom vrlo primitivnom stilu objavio je i *Vjesnik socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske* u tri nastavka, počevši od 3. kolovoza 1956. iz pera Cecije Vinka pamflet »Jezuitski skandali«, a te godine Družba je slavila 400. godinu smrti sv. Ignacija.

96 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić I, str. 3.

97 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić VI, str. 95.

98 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić VI, str. 107.

Isusovu!« Puno je držao duhovne vježbe i osnivao »Apostolat molitve«. Imao je sjajnih uspjeha, pa ga je i Krčki biskup Antun Mahnić veoma cijenio.⁹⁹

Jedan je Kraljevičanin stupio i u Družbu. Bio je to Marko Stipković, r. 22. svibnja 1875. Kao dječak je često zalazio u naš kolegij, zavolio Družbu i zamolio da bude primljen u novicijat. Primiše ga 30. kolovoza 1890. iako je bio slabašna zdravlja. Bio je hrvatski rodoljub i 1910. je prišao Hrvatskoj misiji. Preminuo je u Splitu 15. listopada 1918.

Navedimo i tragičan slučaj o. Josipa Grgića, rodom iz Vranjica kod Splita. Bio je mlad svećenik Splitske biskupije. Isticao se znanjem i krjepošću. U novicijat D. I. stupa 23. veljače 1889. u Kraljevici, gdje je učitelj novaka bio o. Ricardo Friedel. Kao novak, Grgić je povremeno propovijedao u župnoj crkvi, a bio je dobar propovjednik. Poglavari su se nadali da će djelovati kao pučki misionar, ali se lijepe nade nisu ostvarile. Jednoga dana ga je, na šetnji, ugrizao bijesni pas. Cjepiva protiv bjesnoće nije bilo blizu, iako je pronađeno već 1885, a nikakva druga ljekarija nije pomogla. Kako mu je postajalo sve gore, poglavari ga poslaše u isusovačku vilu u mjestu Soni kod Verone, u nadi da će mu koristiti promjena klime, ali sve uzalud. Umro je 25. prosinca 1891. Velika je šteta što je taj učeni svećenik, krjeposni redovnik i rodoljub tako brzo i tragično završio svoj život.¹⁰⁰

Osim patara, u Kraljevičkom kolegiju djelovala su i redovnička braća. Njihov posao obično nije jako zapažen, a jedan je ipak dobio naslov »il fratello popolare«. Bio je to Giuseppe Meneghetti (+ 10. svibnja 1904), vratar i kućni cipelar kojega je upoznalo cijelo Primorje. Bio je duhovan, vazda veseo, skroman i prostodušan, sa svakim i svuda prijazan, a razgovor je uvijek svraćao na duhovne stvari. Sugovornike je svakom prilikom poticao na sakramente. Na brizi je imao i polujavnu kapelu desno od ulaza u kolegij, u koju su dolazili i vanjski ljudi. Jedan dječak je redovito dolazio ministrirati već u pola šest ujutro. Bio je svima u kolegiju poznat po svojoj točnosti, pobožnosti i lijepome vladanju. Brat Meneghetti je često isticao: »Moj mali Viktor nikad ne manjka.« Taj dječak je kasnije postao svećenik, senjski biskup i kasnije riječki nadbiskup, Dr. Viktor Burić, koji se i dobrog brata uvijek rado sjećao.¹⁰¹

Malo pomalo pokazalo se da ni Kraljevska luka nije Raj zemaljski. Svake zime bura je šibala stanovnike dvorca, a ona se izmjenjivala s jugom. Ne zna se što je gore. Od bure i kosti mrznu, od juga se mozak muti. Inače se živjelo i radilo u miru, bez straha od progona. I u Italiji su se prilike smirile, pa je želja za povratkom u domovinu bivala sve jača. Poticala je na to i teška gripa koja je početkom 1894. zahvatila sve stanovnike kolegija. Nekoliko njih koji su ostali zdravi jedva su stigli dvoriti bolesne. Napokon, točno deset godina nakon dolaska novaka u Kraljevicu, poglavari odlučše novicijat premjestiti u Soresinu blizu Cremona.

Nakon odlaska novaka, u Kraljevici su ostali samo filozofi. Njih je rastužilo što je s novacima »otišla« i svima omiljela slika *Mater Divinae Gratiae*, koju je za no-

99 Usporedi: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić I, str. 242–261.

100 Usporedi: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 22–24.

101 S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, svežić II, str. 132.

vicijat bio priskrbio o. Riccardo Friedl, veoma cijenjeni učitelj novaka. Uskoro ih je utješila vrlo stara, a nadasve mila, slika Gospe Sniježne. Inače je njihov život tekao u ozbiljnom studiju. Prazne prostorije su pretvorene u dom duhovnih vježbi na koje su rado dolazili svećenici Senjske i Krčke biskupije, a držali su ih oci iz kolegija ili koji drugi iz njihove provincije.

Godine 1907. pročulo se u javnosti da se isusovci žele posve vratiti u svoju domovinu, a dvorac prodati. No nije išlo lako. Kako je u međuvremenu u Torinskoj i Venetskoj provinciji opao broj kandidata i skolastila bivalo sve manje, odlučio je General da se svi filozofi skupe na jedno mjesto, a isto tako i teolozi. Budući da dvorac u Kraljevici još nije bio prodan, dođoše onamo i filozofi Torinske provincije, a teolozi obiju provincija okupiše se u Chieriju. Već sljedeće godine to se pitanje ponovno pretresalo, pa je odlučeno da se svi filozofi ipak okupe u Cremoni. Selidba je živih obavljena tijekom ljetnih praznika 1908, a nekolicina mrtvih ostala je do danas mirno počivati u isusovačkoj grobnici na kraljevičkom groblju.

Budući da se dvorac »Frankopan« nije moglo povoljno prodati, rodila se misao da ga se zadrži za slučaj ponovnih progona u Italiji, pa nakon odlaska filozofa ostanuše u njemu dva patra

i pokojni brat. Ipak je prevladala spoznaja da je održavanje tolike prazne zgrade unedogled preskupo. Utekoše se opet za pomoć sv. Josipu, i u ožujku 1910. uspjeli su ga povoljno prodati Hrvatskoj zemaljskoj vladi za potrebe vojske. Tako se Talijani vratiše kući, a »Frankopan« svome narodu.

*THE SECOND COMING OF THE JESUITS TO SOUTHERN CROATIA
(PART III)*

Activities in Split and small missionary posts

Valentin Miklobušec

Summary

For the entire century following the re-establishment of the Society of Jesus (1814) the order was severely persecuted in one country after the other; however, it was also this particular century which in fact marked the flourishing of the order. Although the coastal belt of the Croatian ethnic lands was partially under Austrian rule (Austrian Dalmatia) and partially under Croatian rule, this entire area including the former Republic of Dubrovnik belonged to the Venetian province of the Society of Jesus called the Illyrian–Dalmatian mission, which was established for the purpose of working with the Croatian populace. Croats comprised the majority in all villages and often in cities as well, their predominance, however, bringing with it no political influence. The centre of the mission was located firstly in Dubrovnik, then later, as of January 1, 1879, in Split. The Jesuits of the Venetian province who laboured on the Croatian Coast of the Adriatic Sea as popular missionaries, though of Italian origin, learned the Croatian language extremely well and grew to love the Croatian people. Soon, Croatian young men from the region began to enter the society, that is they entered the priesthood, and thus missionary activity increased and spread through Croatian-speaking lands far and wide.

Some Jesuit priests fled to the Croatian Coast of the Adriatic Sea in 1866 due to persecutions in Veneto and Lombardy. They were welcomed by the Croatian Bishops who entrusted to them various ministries. These Jesuits became parish priests in Stravča and Opuzen, and were given a small monastery with a church in Veli Lošinj, which enabled them to engage in pastoral activity and in this way to be of assistance to the parish priest.

Kraljevica was a case in itself. The Jesuit priests arrived in this small coastal town in the North of Croatia in 1893 and stayed until 1910. Here they took charge of a college, or rather a house for the education of young religious (novices, orators and philosophers) who were compelled to undertake their studies outside of Croatia, due to the volatile political situation in their homeland, primarily in the Tyrol, then in France, Spain and finally in Kraljevica. In return for the hospitality received, they fostered friendly relations with their hosts in foreign lands and retained fond memories of one another.